

LÁSKA-NELÁSKA, IDÚ ZLÉ ČASY

KONCESÍVNE ŠTRUKTÚRY VO SVETLE KONŠTRUKČNEJ GRAMATIKY¹

Martina Ivanová

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava*

IVANOVÁ, Martina: Love or Not, Bad Times are Coming. *Slovak Language*, 2021, Vol. 86, No 2, pp. 142 – 172.

Abstract: The study investigates concessive clauses in Slovak with respect to (i) the status of concessive relation within opposite relations contrast – concession – correction, (ii) the delimitation of concessive and adversative relations, (iii) the delineation of source domains for semantic relation of concession in the process of conceptualization of events. Embedded in the theoretical postulates of cognitive construction grammar, the study employs the domain general processes into explanation of concessive structures (Bybee, 2010, 2013), especially, competence-performance hypothesis (Hawkins, 2004; Horsch, 2020) and the principle of iconicity (Cuypere, 2008). The motivation for usage of contra-iconic is analysed on the basis of pragmatic principles, namely (i) functional sentence perspective and (ii) pragmatic strengthening. When specifying source domains for the concessive relation, three possible motivating factors are taken into account: (i) genetic motivation of concessive conjunctions, (ii) coercion of concessive meaning triggered by context, (iii) ambiguity of conjunctions which can be eliminated by contextual specification. All those factors determine the heterosemy of conjunctions used in concessive clauses.

Key words: concession, cognitive construction grammar, iconicity, competence-performance hypothesis, heterosemy

1 ÚVODNÉ POZNÁMKY

Problematike príпустkového vzťahu sa v kontexte slovenskej a českej lingvistiky venovala značná pozornosť, porov. Nebeská (1976), Karlík (1995), Kesselová (2010, 2011), Sokolová (2016)² a i. Naším cieľom bude analyzovať príпустkové

¹ Táto štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

² V štúdiu ide primárne o analýzu príпустkových vzťahov v kontexte ruskej lingvistickej školy, avšak autorka viaceré poznatky aplikuje aj na slovenský materiál.

štruktúry z troch hľadísk: (i) z hľadiska vymedzenia prípustkovej relácie v rámci tzv. opozitných relácií kontrast – korektívnosť – koncesívnosť, (ii) z hľadiska delimitácie adverbatívneho (tzv. korektúra očakávania) a koncesívneho významu, (iii) z hľadiska vymedzenia tzv. zdrojových domén, ktoré slúžia ako východisko fungovania vybraných koncesívnych spájacích operátorov, pričom cieľom je bližšie charakterizovať príbuzné sémantické kategórie, ktoré sa spolupodieľajú na procese konceptualizácie koncesívnej sémantickej relácie a ktoré zohrávajú rolu pri jej kódovaní v rozličných typoch syntaktických štruktúr.

Pri výklade fungovania koncesívnych štruktúr sa budeme opierať o postuláty konštrukčnej gramatiky, ktorá sa zaraďuje medzi kognitívne lingvistické teórie. Heterosémia (ako prípad gramatickej polysémie) spájacích operátorov je jedným z faktorov, ktoré participujú na fungovaní tzv. konštrukčnej polysémie, teda prípadov sémanticky a prípadne aj geneticky spätých štruktúr s centrálnou, východiskovou konštrukciou a súborom konštrukcií, ktoré možno chápať ako jej sémantické extenzie.

Podľa konštrukčnej gramatiky je forma jazykových štruktúr, okrem iných faktorov, motivovaná doménovo všeobecnými procesmi (porov. Bybee, 2010; Bybee, 2013). Kódovanie konceptuálnych obsahov do jazykových štruktúr je podmienené princípom, ktorý sa označuje ako tzv. kompetenčno-performančná hypotéza (porov. Hawkins, 2004). Podľa tejto hypotézy sa v prípade súperiacich štruktúr presadí tá štruktúra, ktorá je menej náročná na spracovanie, a teda kognitívne preferovanejšia, v dôsledku čoho by sa mala objaviť častejšie v korpusových dátach. Jedným z faktorov, ktorý podmieňuje kognitívnu náročnosť spracovania štruktúry, je ikonickosť, teda „(čiastočná) motivácia konštrukcie jej významom“ (porov. Hoffmann, 2019, s. 12). Pôsobenie ikonického princípu na rovine syntaxe však nemusí automaticky znamenať vyššiu frekvenčnú distribúciu a preferenciu ikonických štruktúr. Použitie neikonických konštrukcií môže byť podmienené pragmaticky a často súvisí s uplatnením komunikačného zámeru hovoriaceho, ktorý sa premieta do spôsobu syntaktickej organizácie jazykových štruktúr.

2 KONCESÍVNOSŤ AKO PRÍPAD OPOZITNÉHO VZŤAHU

Prípustka ako typ sémantického obsahu, ktorý možno kódovať hlavnou vetou, vedľajšou vetou alebo jednoduchým vetným členom, sa zvyčajne v teoretických prácach interpretuje ako jeden z prípadov tzv. opozitných vzťahov. V časti prác sa prípustka postuluje ako jeden z prvkov v rámci kontrastívnej a koncesívnej dichotómie, resp. sa interpretuje v rámci korektívnej a nekorektívnej dichotómie (porov. Izutsu, 2008). M. Z. Izutsu (2008) v rámci opozitných vzťahov vymedzuje tri sémantické relácie: kontrast, koncesívnosť a korektívnosť. V slovenčine možno všetky tieto tri významové vzťahy vyjadriť predložkou *ale*:

- a. Zuza je bohatá, ale Paľo je chudobný. (kontrast)
- b. Otec bol policajt, ale doma vládla mama. (koncesívnosť)
- c. Manžel nie je Francúz, ale (je) Belgičan. (korektívnosť)

Zo synonymných konjunkcií možno spomenúť jednotky *avšak*, *no*, *lež*, *však* (s pozíciou po druhom prízvukovanom výraze), *zatiaľ čo*, *kým*, *a predsa*, *a jednako*, ktoré na rozdiel od polyfunkčného *ale* môžu vyjadriť len niektorých z vymedzených významových vzťahov, porov.

a. Zuza je bohatá, avšak/no/však/zatiaľ čo/kým/*lež/*a predsa/*a jednako Paľo je chudobný. (kontrast)

b. Otec bol policajt, avšak/no/však/lež/*zatiaľ čo/*kým/a jednako/a predsa doma vládla mama. (koncesívnosť)

c. Manžel nie je Francúz, *avšak/*no/*však/lež/*zatiaľ čo/*kým/*a predsa/*a jednako Belgičan. (korektívnosť)

Spomínané tri typy významových obsahov možno interpretovať vzhľadom na štyri základné parametre:

- a. vzájomná vylučiteľnosť tzv. porovnávaných prvkov v rámci zdieľanej domény,
- b. počet a charakter porovnávaných prvkov,
- c. zahrnutie predpokladov,
- d. platnosť kombinovaných segmentov.

Kontrast. Pokiaľ ide o kontrast, ten predpokladá prítomnosť aspoň dvoch porovnávaných prvkov. Zo syntaktického hľadiska je pre obsahový vzťah kontrastu charakteristická zameniteľnosť porovnávaných prvkov, napr. *Zuza je bohatá, ale Paľo je chudobný.* – *Paľo je chudobný, ale Zuza je bohatá.*,³ ďalej možnosť zmeniť odporovací vzťah na zlučovací, porov. *Zuza je bohatá a Paľo je chudobný.* (v takom prípade možno hovoriť o implicitnom kontraste), ako aj možnosť eliminovať spájací operátor, napr. *Zuza je bohatá, Paľo je chudobný.* Zároveň platí, že porovnávané prvky musia patriť do tej istej domény, porov. ? *Zuza je bohatá, ale Afrika je chudobná.*, ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je vysoký.*⁴ Rozdielnosť porovnávaných entít však

³ V komunikačnej praxi však vymedzené vlastnosti neplatia absolútne, diskutovať možno napríklad o zameniteľnosti viet v súvetí. Vo výpovedi *Tvoj syn je skvelý, ale ty si zrelý muž.* sú vety zameniteľné len z hľadiska gramatickej akceptovateľnosti, porov. *Ty si zrelý muž, ale tvoj syn je skvelý.* Z hľadiska signalizácie komunikačných funkcií však tieto súvetné konštrukcie viažu na seba odlišné implikácie. Výpoveď *Tvoj syn je skvelý, ale ty si zrelý muž.* sa spája s odlišnou implikáciou (implikácia: dávam prednosť tebe ako zrelému mužovi) než výpoveď *Ty si zrelý muž, ale tvoj syn je skvelý.* (implikácia: dávam prednosť tvojmu synovi). Tento fakt korešponduje s Goldbergovej princípom žiadnej synonymie (porov. Goldberg, 1995, s. 67 – 68), podľa ktorého platí, že ak má hovoriaci na výber medzi dvoma podobnými konštrukciami, potom príjemca predpokladá, že použitie jedného z daných variantov v konkrétnej komunikačnej situácii odráža nejaký funkčný rozdiel medzi danými dvoma štruktúrami.

⁴ Možno diskutovať o tom, ako stanoviť, ktoré prvky možno hodnotiť ako porovnateľné prvky z identickej zdieľanej domény, napr. výpoveď *Čína je bohatá, ale Číňania sú chudobní.* je akceptovateľná napriek tomu, že porovnávané prvky *Čína* a *Číňania* nepredstavujú identické lexikálno-sémantické triedy substantív. Možnosť vstupovať do kontrastívnej relácie v pozícii porovnávaných prvkov napriek

neznamená, že musí ísť o referenčne odlišné entity, porov. *Rukopisný odpis je z textového hľadiska nezaujímavý, ale je zaujímavý svojou kresbou znázorňujúcou Tamoru a jej dvoch synov*. V danom prípade vo funkcii dvoch porovnávaných prvkov vystupujú dva aspekty referenčne identickej entity a vzájomná vylučiteľnosť prvkov sa dosahuje špecifikáciou zreteľových určení, ktoré vymedzujú, z hľadiska čoho sa vlastnosti opisovanej entity dostávajú do vzťahu exklúzie (z *textového hľadiska, svojou kresbou*). Ďalšou podmienkou je vzájomná vylučiteľnosť porovnávaných kvalít. V prípade, že vzťah exklúzie medzi porovnávanými nemožno postulovať, kontrastívnu konštrukciu použiť nemožno, porov. *Zuza je bohatá a Paľo je tiež bohatý.*, ale ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je tiež bohatý.*⁵ Na základe týchto vlastností sa kontrast v teoretických prácach zvyčajne charakterizuje ako jednoduchá opozícia medzi propozičnými obsahmi dvoch viet.

Korektívnosť. V prípade sémantickej relácie korektívnosti možno postulovať vzájomnú vylučiteľnosť tzv. porovnávaných prvkov v rámci zdieľanej domény, porov. *Manžel nie je Francúz, ale (je) Belgičan*. Existencia zdieľanej domény je jedným zo základných predpokladov postulovania korektívnosti, porov. ? *Manžel nie je Francúz, ale učiteľ*. Sémantická relácia korektívnosti sa preto nedá vyjadriť kopulatívou štruktúrou, porov. ? *Manžel nie je Francúz a je Belgičan*. Na rozdiel od kontrastu a koncesívnosti v korektívnej štruktúre nemajú platnosť oba prvky, iba prvok druhej vety súvetnej štruktúry (S2). Preto aj štruktúry typu *miesto toho, aby pracoval, odcestoval*, ktorým sa v niektorých lexikografických zdrojoch prisudzuje prístupový význam (porov. KSSJ, 2003), podľa nás nereprezentujú sémantickú reláciu koncesívnosti, ale majú význam korektívnosti.⁶

Koncesívnosť a adverzatívnosť. Zatiaľ čo v prípade štruktúr typu *Otec bol policajt, ale doma vládla mama*. sa v prístupe M. Z. Izutsua (2008) postulujú význam koncesívnosti, v iných prácach sa v prípade daných štruktúr postulujú adverza-

príslušnosti do odlišných lexikálno-sémantických tried však predpokladá, že medzi prvkami možno postulovať súvislosť špecifikovanú ako obsiahnutosť v rámci funkčného celku (kontrolujúci – kontrolovaný), ktorá sa môže uplatniť aj v rámci metonymie. Podobne možno diskutovať o vymedzení tzv. zdieľanej domény. Za istých podmienok možno akceptovať aj výpoveď typu *Zuza je bohatá, ale Paľo je múdry*. (implikácia: Zuzinou výhodou je, že je bohatá, Paľovou, že je múdry). V takom prípade platí, že výpoveď možno akceptovať, ak je možné evokovať doménu zdieľanú konceptmi „bohatý“ a „múdry“ (v danom prípade: „pozitívna vlastnosť“, porov. ? *Zuza je bohatá, ale Paľo je hlúpy*).

⁵ Pokiaľ ide o vzájomnú vylučiteľnosť vlastností porovnávaných prvkov, výpoveď *Zuza je bohatá, ale Paľo je tiež bohatý*: je akceptovateľná, ak existuje predpoklad, že Paľo bohatý nie je. V takom prípade však už možno uvažovať o posune významu kontrastu smerom ku koncesívnosti, opozitná relácia sa tu totiž nevzťahuje na porovnávané vlastnosti Zuzy a Paľa, ale na predpoklad („Paľo nie je bohatý“), pozri nižšie.

⁶ Porov. výklad v SSSJ (2015): uvádza vedľajšiu vetu vyjadrujúcu skutočnosť, ktorá sa mala stať, ale bola nahradená inou.

tívny význam konkretizovaný ako „korektúra očakávania“. Pri opise rozdielov medzi koncesívnosťou a korektúrou očakávania v rámci adverzativnosti sa predpokladá, že zatiaľ čo prípusťkové spojenia vyjadrujú kauzálny rys vzťahu, odporovacie súvetia vyjadrujú rys rozporu. Podľa P. Karlíka (2017) je medzi oboma štruktúrami sémantický rozdiel: prípusťkovým spojením sa konštruuje nejaký vnútorný sémantický rozpor medzi propozíciami, pričom sa zároveň vyjadruje, že v danom prípade tento vzťah neplatí (*Hoci sme Petra pozvali, neprišiel*), zatiaľ čo odporovacím spojením sa vyjadruje iba rozpor alebo kontrast: (a) *Peter je modrooký, ale/zatiaľ čo Pavol je čierooký* × (b) *Peter je modrooký, hoci Pavol je čierooký*. ((b) navyše implikuje, že Peter a Pavol sú prvkami jednej množiny, t. j. že v danom prípade sú pokrvnými príbuznými). Rovnakú interpretáciu však nemožno vzťahovať na všetky prípady, napr. v štruktúrach *Snažil sa, ale nič nezískal*. nemožno uvažovať o vyjadrení kontrastu (kontrast navyše predpokladá, ako sme ukázali, dve porovnávané entity), takisto nie je jasné, prečo by v prípade danej štruktúry nebolo možné uvažovať o vnútornom sémantickom rozpore medzi propozíciami.

V prípade prípusťky sa v teoretických prácach ako základná podmienka postuluje existencia očakávania alebo predpokladu. Koncesívny význam sa spája s predpokladom, že vzťah medzi dvoma situáciami vyjadrenými vetami je neočakávaný v zmysle prirodzeného (nie nutne prísne logického) behu udalostí⁷. Možno ho teda opísať formulou: „Ak S1, potom (normálne) nie S2.“, resp. „Ak nie S1, potom (normálne) S2.“. Spomínaný predpoklad je vyvoditeľný z obsahu vedľajšej vety súvetnej konštrukcie, porov. *Hoci je pomalší, je vytrvalý*. Na rozdiel od kontrastu v prípade koncesívnosti nemožno uvažovať o vzájomnej vylučiteľnosti porovnávaných prvkov. Vlastnosti „byť pomalší“ a „byť vytrvalý“ sa normálne nevnímajú ako vzájomne sa vylučujúce vlastnosti. Do vzťahu vzájomnej vylučiteľnosti sa pri koncesívnom význame dostáva propozičný obsah druhej vety „je vytrvalý“ a predpoklad evokovaný prvou vetou („nie je vytrvalý“), na základe čoho sa ako zdieľaná doména porovnávaných prvkov konštituuje koncept „vytrvalosť“. V prípade prípusťky sa teda do pozície porovnávaných prvkov dostáva propozičný obsah jednej z viet a predpoklad vyplývajúci z druhej vety, ide teda o reláciu: „Ak je niekto pomalší, nie je zvyčajne vytrvalý.“, nie naopak: „?Ak je niekto vytrvalý, nie je zvyčajne pomalší.“⁸

⁷ Ako ukázala J. Kesselová (2010, s. 355), percipientovo očakávanie sa v reálnej jazykovej interakcii týka niekoľkých oblastí: očakávanie vychádza z poznania vlastnosti/stavu objektu, očakávanie je vyvolané stavom poznania, očakávanie je podmienené mienkou väčšiny, očakávanie je dané tým, ako sa objekt javí, očakávanie vyplýva z poznania počiatočného stavu.

⁸ Iné vymedzenie koncesívnej relácie ponúka C. Di Meola (1998), podľa ktorého v koncesívnych štruktúrach antecedent a konsekvent kódujú dve odlišné kauzálne relácie. Vo výpovediach typu *Hoci je Carol chorá, ide dnes do práce. Má dôležité pracovné stretnutie*. možno postulovať dve kauzálne relácie: A1 = byť chorý → A2 = nejsť do práce (hypotetický kauzálny vzťah), B1 = dôležité pracovné stretnutie

Podľa M. Z. Izutsua (2008, s. 664) platí, že pri stanovovaní toho, ktorá z viet v rámci súvetnej štruktúry (hlavná alebo vedľajšia) je východiskom postulovania predpokladu, rozhoduje poradie viet, pričom konštatuje, že východiskom predpokladu je vždy prvá veta súvetia bez ohľadu na jej status. Ako príklad uvádza súvetie: *She likes vegetables, though she doesn't eat cucumbers.*, pri ktorom podľa autora predpoklad vychádza z prvej hlavnej vety, porov. „Ak má rada zeleninu, zvyčajne je uhorky.“, nie ? „Ak neje uhorky, zvyčajne nemá rada zeleninu.“. Podľa nášho názoru sa však rovnaká implikácia vzťahuje aj na prípadné súvetie s obráteným poradím hlavnej a vedľajšej vety, porov. *Though she doesn't eat cucumber, she likes vegetables.* V takýchto prípadoch implikácia vychádza z propozičného obsahu hlavnej vety bez ohľadu na vetosled, a to z toho dôvodu, že výrazy *zelenina – uhorky* sú v hypero-hyponymickom vzťahu, takže logický smer inferencie je vzťahnutie platnosti predpokladu týkajúceho sa entity vyjadrenej nadradenou lexémou na entitu vyjadrenú podradenou lexémou. Z logického hľadiska sa hypero-hyponymický vzťah opisuje na základe implikácie: z pravdivosti výroku *Peter priniesol ruže*. vyplýva pravdivosť výroku *Peter priniesol kvety*. (ide o tzv. kontext vyplývania nahor), v opačnom smere však implikácia neplatí (z *Peter priniesol kvety* nevyplýva *Peter priniesol ruže*). Podobné smerovanie má vyvodzovanie predpokladu v prípustkovom vzťahu, porov. *Hoci má rád talianske jedlá, pizzu nemá rád.* = „Ak má rád talianske jedlá, zvyčajne má rád pizzu.“, ale „? Ak nemá rád pizzu, zvyčajne nemá rád talianske jedlá.“

Nazdávame sa, že rozdiel medzi korektúrou očakávania pri adverzativnosti a koncesívnosťou je možné uchopiť prostredníctvom princípu ikonickosti ako jedného z doménovo všeobecných princípov ovplyvňujúcich proces syntaktického kódovania konceptuálneho obsahu. V nasledujúcej časti si ukážeme, ako možno uvažovať o princípe ikonickosti a jeho uplatnení pri adverzatívnych a koncesívnych štruktúrach.

Medzi adverzativnosťou (korektúra očakávania) a koncesívnosťou je veľmi úzky vzťah, pričom dôležitým faktorom je (i) poradie viet v súvetí (v prípade priraďovacieho súvetia je relevantné kódovanie propozičného obsahu v rámci druhej hlavnej vety), resp. (ii) vyjadrenie propozičných obsahov v rámci hlavnej/maticovej alebo vedľajšej vety (relevantný je fakt, aký propozičný obsah je kódovaný v rámci vedľajšej vety). Sémantické relácie v súvetiach potom možno vymedziť takýmto spôsobom:

(i) korektúra očakávania pri adverzativnosti, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: *otec bol policajt, ale doma vládla mama* „ak je otec policajt, zvyčajne doma nevládne mama“;

→ B2 = íst' do práce (reálny kauzálny vzťah). Dôsledok kauzálnej relácie A2 sa tak vylučuje s dôsledkom kauzálnej relácie B2, pričom „vyhráva“ silnejšia, resp. dôležitejšia príčinná okolnosť. Preto autor koncesívnosť vymedzuje ako „skrytú kauzálnosť“.

(ii) koncesívnosť nemožno postulovať, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: ? *otec bol policajt, a doma vládla mama* ?, ak doma vládne mama, otec nie je policajt“ (daná vetná štruktúra je akceptovateľná, len ak má konjunkcia *a* adverzatívny, nie koncesívny status);

(iii) korektúru očakávania pri adverzativnosti nemožno postulovať, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: ? *doma vládla mama, ale otec bol policajt* ? „ak doma vládne mama, otec nie je policajt“;

(iv) koncesívnosť, ak je v rámci druhej hlavnej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: *doma vládla mama, a otec bol policajt* „ak je otec policajt, zvyčajne doma nevládne mama“;

(v) koncesívnosť v podrad'ovacom súvetí nemožno postulovať, ak je formou vedľajšej vety kódovaný propozičný obsah „doma vládla mama“: ? *otec bol policajt, hoci doma vládla mama* ? „ak doma vládne mama, otec nie je policajt“;

(vi) koncesívnosť v podrad'ovacom súvetí, ak je formou vedľajšej vety kódovaný propozičný obsah „otec bol policajt“: *doma vládla mama, hoci otec bol policajt*. „ak je otec policajt, doma zvyčajne nevládne mama“.

Z naznačenej analýzy vyplýva, že pri koncesívnosti (za akceptovateľné považujeme štruktúry (iv) a (vi)) sa predpoklad vyvodzuje z propozičného obsahu vedľajšej vety v podrad'ovacom súvetí, resp. druhej hlavnej vety v prirad'ovacom súvetí (*hoci bol otec policajt; a otec bol (prítom) policajt*) a dostáva sa do vzťahu exklúzie s propozičným obsahom hlavnej vety, resp. prvej hlavnej vety (*doma vládla mama*); pri korektúre očakávania v rámci adverzativnosti (za akceptovateľnú považujeme štruktúru (i)) sa predpoklad vyvodzuje z propozičného obsahu prvej hlavnej vety (*otec bol policajt*) a dostáva sa do vzťahu exklúzie s propozičným obsahom druhej hlavnej vety (*ale doma vládla mama*).

(i) Pri korektúre očakávania v rámci adverzativnosti *otec bol policajt, ale doma vládla mama* sa najprv postuluje platný fakt zakladajúci očakávanie (*otec bol policajt* = očakávanie: *doma nevládne mama*) a potom sa v rámci propozície vyjadrenej druhou hlavnou vetou popiera platnosť tohto očakávania (usudzovanie na základe stereotypu: ak je otec policajt, vládne aj doma). Z toho vyplýva, že adverzatívny konektor má charakter tzv. konektora so smerovaním dopredu (forward connective). V týchto prípadoch možno teda uvažovať o ikonickom kódovaní, v danom prípade však nejde o časovú ikonickosť (sekvenciu udalostí v čase), ale o sekvenciu myšlienkových operácií (v poradí prvá jazyková štruktúra kóduje propozíciu vyjadrujúcu neúčinnú príčinu ako konceptuálne primárnu, nezávislú entitu a v poradí druhá jazyková štruktúra kóduje propozíciu, ktorá vyjadruje neočakávaný následok ako konceptuálne sekundárnu, závislú entitu). Pri korektúre očakávania sa popiera platnosť propozičného obsahu druhej hlavnej vety, smer vyvodzovania je teda od prvej hlavnej vety k druhej hlavnej vete: *nemusel by, ale pomôže nám* = ak nemusí, nepomôže

nám (očakávanie = 1. veta), ale on nám pomôže (popretie očakávania = 2. veta); *vec je vážna, ale smejú sa* = ak je vec vážna, nesmejú sa (očakávanie = 1. veta), ale oni sa smejú (popretie očakávania = 2. veta). Adverzatívny vzťah sa teda riadi princípom konštrukčného ikonizmu (adverzatívne štruktúry sú sekvenčne ikonické).

(ii) Pri koncesívnosti *doma vládla mama, a otec bol (pritom) policajt* sa v paraktickej štruktúre najprv sa vyjadruje propozíčný obsah, ktorého platnosť sa popiera na základe predpokladu, ktorý zakladá propozícia druhej hlavnej vety (backward connective), smer vyvodzovania je od druhej hlavnej vety k prvej hlavnej vete: *pomôže nám, a nemusel by* = ak nemusí, nepomôže nám (očakávanie = 2. veta), ale on nám pomôže (popretie očakávania = 1. veta); *smejú sa a vec je vážna* = ak je vec vážna, nesmejú sa (očakávanie = 2. veta), ale oni sa smejú (popretie očakávania = 1. veta). V rámci hypotaktických štruktúr sa do vzťahu exklúzie dostáva propozíčný obsah riadiacej/maticovej vety (*doma vládla mama*) a očakávanie, ktoré zakladá propozícia podriadenej/vedľajšej vety (*hoci bol otec policajt* = očakávanie: *doma nevládne mama*).

Opačné poradie je pri hypotaktických štruktúrach zriedkavé, ale možné, porov. *Ani moja matka nie je ideálna, hoci nie je hlúpa.* = Ak niekto nie je ideálny, zvyčajne je hlúpy., ale ? Ak niekto nie je hlúpy, potom je zvyčajne ideálny. E. Sweetser (1990, s. 79) v takýchto prípadoch rozlišuje medzi tzv. obsahovým a epistemickým konektorom, porov. *Hoci ma nepočul kričať, prišiel a zachránil mi život.* (jeho príchod a moja záchrana sa realizovali napriek jeho neschopnosti počuť ma) = obsahové použitie konektora; *Hoci prišiel a zachránil mi život, nepočul ma kričať.* (fakt, že ma nepočul kričať, je pravdivý napriek tomu, že prišiel a zachránil ma; to, že prišiel a zachránil ma, mohlo viesť k domnienke, že ma počul kričať).⁹ Epistemické použitia koncesívneho konektora sú však oproti obsahovým zriedkavejšie (v lexikografických prácach doklady na takéto epistemické použitie koncesívneho konektora nenachádzame dokladované, porov. spracovanie jednotiek *hoci, i keď, aj keď, bárs* a pod. v KSSJ, 2003, SSSJ, 2006, 2011).

Možno teda konštatovať, že kódovanie medzipropozíčných vzťahov je v koncesívnych štruktúrach neikonické: príčinná okolnosť, ktorá zakladá očakávanie a ktorú možno chápať ako konceptuálne primárnu entitu, je v paraktických súvetiach vyjadrená druhou hlavnou vetou a v hypotaktických súvetiach závislou vetou, zatiaľ čo následok ako konceptuálne sekundárna entita je vyjadrená v paraktických súvetiach prvou hlavnou vetou a v hypotaktických súvetiach riadiacou vetou. V hypotaktických štruktúrach nezohľadňujeme tzv. sekvenčný ikonizmus (keďže aj v prípade hypotaktického súvetia je možný vetosled s antepoňovanou

⁹ E. Sweetser (1990) vymedzuje ešte tzv. ilokučný konektor, v našom prístupe v tejto súvislosti uvažujeme o tzv. nepravej prípustkovej, resp. parentetickej vedľajšej vete, porov. *I keď som mrzol, i keď ma boleli nohy, i keď som zmokol, vďaka za všetko.* (porov. Ivanová, 2016).

vedľajšou vetou uvádzajúcou konceptuálne primárnu entitu), ale fakt, že konceptuálne primárna, nezávislá entita¹⁰ je kódovaná syntakticky závislou štruktúrou, zatiaľ čo konceptuálne sekundárna, závislá entita je kódovaná riadiacou, teda nezávislou vetou.

Neikonické kódovanie v prípade koncesívnych štruktúr možno vysvetliť na pozadí pragmatického faktora. Ako zdôrazňuje J. Kesselová (2010, s. 353 – 354), vetosled v prípusťkových súvetiach nie je motivovaný len princípom konštrukčného ikonizmu, ale aj pragmatickým faktorom: komunikačným zámerom produktora zvýrazniť niektorú zložku výpovedného obsahu (príčinu alebo následok), porov. frekvenčnú distribúciu prípusťkových vedľajších viet v anteponovanom a postponovanom postavení s vybranými operátormi¹¹ na základe korpusových dát z korpusu Omnia Slovaca III.

Tabuľka 1. Frekvenčná distribúcia vybraných koncesívnych operátorov v súvetiach s anteponovanou a postponovanou vedľajšou vetou

Spájací operátor	Anteponovaná VV	Postponovaná VV
hoci	370 117	685 475
napriek tomu, že	111 748	192 217
navzdory tomu, že	261	446
aj keď	363,297	724 077
i keď	64 651	142 617
nezávisle od toho, že	27	66
bez ohľadu na to, že	1279	3320
nehľadiac na to, že	722	675
odhliadnuc od toho, že	1629	681

Frekvenčné skúmanie korpusových dokladov ukazuje, že v prípade prípusťkových súvetí sú frekventovanejšie štruktúry s postponovanou vedľajšou vetou (okrem operátorov *nehľadiac na to, že* a *odhliadnuc od toho, že*). Tento preferovaný typ vetosledu je možné vysvetliť na pozadí princípu aktuálneho členenia výpovede: pozícia vyjadrujúca príčinnú okolnosť, ktorá zakladá očakávanie, v jazykovej interakcii častejšie figuruje v rematickej časti výpovede (*Nevzdali sa, hoci sa veľmi báli.*). Naopak, pri vetoslede s anteponovanou vetou hovoriaci do rematickej pozície vysúva neočakávaný následok (*Hoci sa veľmi báli, nevzdali sa.*).

¹⁰ Konceptuálna primárnosť, nezávislosť antecedentu v prípusťkovej relácii sa odráža aj v pôvodnej sémantickej motivácii spájacieho operátora *nezávisle od toho, že*, ktorý uvádza vedľajšiu vetu.

¹¹ V tabuľke mapujeme frekvenčnú distribúciu spájajúcich operátorov, ktoré nie sú polyfunkčné (neparticipujú aj na vyjadrení inej sémantickej relácie v súvetných štruktúrach).

3 ZDROJOVÉ DOMÉNY KONCESÍVNOSTI

Pri skúmaní jazykov a ich porovnávaní boli postulované isté sémantické domény ako zdroje pre vznik koncesívnych významov v procese gramatikalizácie. E. König (1988) uvažuje o formovaní koncesívnych významov v súvislosti s takými sémantickými doménami, ako je: kontemporalita, podmienka (podmienkové vety ako predchodca prípusťkových viet), kvantifikácia a emfatické potvrdenie pravdivosti propozície.

Štandardne sa prípusťka analyzuje v rámci kauzálnych vzťahov. Zatiaľ čo kauzálna sémantická relácia vyjadruje príčinnno-následný vzťah medzi propozíciami, v prípade koncesívnosti sa očakávaný príčinnno-následný vzťah nerealizuje. Mnoho autorov preto postuluje suprakategóriu kauzálnosti zahŕňajúcu kauzálne súvetia, v ktorých sa medzi dvoma propozičnými obsahmi kauzálny vzťah *postuluje*, podmienkové súvetia, v ktorých sa kauzálny vzťah medzi propozičnými obsahmi *predpokladá*, a koncesívne súvetia, v ktorých sa kauzálny vzťah *popiera* (Harris, 1988, s. 71). Pri opise koncesívnych štruktúr sa vychádza z faktu, že prípusťkový vzťah je založený na negácii vzťahu medzi zložkami kauzálneho spojenia, t. j. medzi príčinou/dôvodom a očakávaným následkom (porov. Nebeská, 1976; Karlík, 1995; Kesselová, 2010).

Na druhej strane však treba pripomenúť, že príčinné konektory typu *pretože*, *keďže*, *lebo*, resp. podmienkové konektory typu *ak*, *keby* nemožno použiť v prípusťkovom význame, čo signalizuje, že sémantické relácie príčiny, podmienky a prípusťky sú v rámci sémantického spektra kauzálnosti pomerne zreteľne delimitované. Naším cieľom preto bude na základe analýzy heterosémie spájacích operátorov¹² vymedziť možné sémantické domény slúžiace ako zdroj na konštituovanie sémantickej relácie koncesívnosti a na základe istých kognitívno-lingvistických postulátov vysvetliť motivačnú spätosť medzi týmito zdrojovými doménami a sémantickou reláciou koncesívnosti.

3.1 Kontemporalita

Jednou zo zdrojových domén na vyjadrenie koncesívnosti je oblasť temporálnych vzťahov, v dôsledku čoho sa koncesívny vzťah môže vyjadriť primárne časovým konektorom *ešte ani – a už* s temporálne sukcesívnym sémantickým pôdorysom (v tomto súvetí sa vyjadruje nástup platnosti deja druhej hlavnej vety pred ukončením deja prvej hlavnej vety), porov. *Kar ešte ani neskončil, a už sa začala hádka o dedičstvo*. Operátor *ešte ani – a už* implikuje tesnú, prekrývajúcu sa blízkosť dvoch udalostí v čase, pričom očakávanie vyvolané propozíciou prvej vety sa

¹² Podľa výskumov J. Kesselovej (2010) je komunikačne najzaťaženejším spájacím operátorom konjunkcia *hoci*. Vzhľadom na motivačnú nezreteľnosť jednotiek *hoci*, *bárs* ich však do našej analýzy nezahŕňame.

opiera o skúsenostný kontext vzťahujúci sa na realizáciu dvoch udalostí v čase (očakávaná je časová sukcesivnosť: najprv sa skončí kar, potom sa začne hádka o dedičstvo). Paralelná časová platnosť propozícií referujúcich na dve súčasne prebiehajúce udalosti sa zvyrazňuje prostredníctvom prípustkového operátora *a pritom*, porov. *Hrala sa na nedotklivú, a pritom jej srdce po celý čas krvácalo*. Koncesívna sémantická relácia sa tu konštituuje na pozadí postulovania platnosti dvoch časovo paralelných udalostí, ktorých kontemporalita sa bežne neočakáva.

V prípade hypotaktických súvetí sa propozičný obsah, ktorého platnosť sa opiera na základe predpokladu, vyjadruje formou vedľajšej vety, teda konceptuálne závislou štruktúrou. Tento propozičný obsah sa môže kódovať vo vedľajšej vete s pôvodným koncesívnym konektorom *keď* (*Druhý rozprával, keď mal mlčať*). Možno konštatovať, že v tomto súvetí nejde len o vyjadrenie časovej platnosti deja hlavnej vety (= druhý rozprával vtedy, keď mal mlčať), ale daným súvetím sa navyše implikuje, že medzi propozíciami existuje vnútorný vzťah: „ak má niekto mlčať, dá sa očakávať, že nebude rozprávať“ (obvyklá obsahová súvislosť); „pretože mal mlčať, dalo sa očakávať, že nebude rozprávať, ale on rozprával“ (rozpor plynúci z negácie záväznosti vzťahu medzi príčinou a následkom, nesplnené/sklamané očakávanie).

Tesná časová následnosť udalostí sa tiež zvyrazňuje prostredníctvom operátora *čo hneď*, porov. *Tento zámok nedobijeme, čo hneď pod ním vycedíme ostatnú kvapku krvi*. (Kesselová, 2010, s. 354).¹³

Na vyjadrenie koncesívneho vzťahu sa v slovenčine uplatňujú aj spojkové výrazy, ktoré predstavujú kombináciu častíc s konektormi majúcimi pôvod v časovej sémantike, porov. *i keď, aj keď*: *Aj keď kar ešte neskončil, už sa začala hádka o dedičstvo*. V prípade prípustkových súvetí *aj keď, i keď* sa vyjadrujú deje, ktoré sú buď časovo simultánne, napr. *i keď ho to bolí, premáha sa*, alebo časovo následné deje, ktoré však sú časovo blízke, porov. *stál iba pri dverách, aj keď ho ponúkla už niekoľko ráz sadnúť*.

Fungovanie spomínaných spájacích operátorov potvrdzuje, že jedným zo zdrojov koncesívnosti je sémantická oblasť kontemporality. Možným vysvetlením je, že práve blízkosť dvoch udalostí v čase v zmysle časovej následnosti je charakteristická pre oblasť príčinných vzťahov. Ako konštatuje J. Kesselová (2010, s. 331), platí, že ak „sa spoločne vyskytne udalosť a istý výsledok alebo dôsledok, existuje sklon

¹³ Tento typ vzťahu sa v niektorých prístupoch označuje ako prípustkový (Kesselová, 2010), v iných koncepciách ako prípad podmienky (SSSJ, 2006). V daných prípadoch ide o hraničný prípad, ktorý by bolo možné označiť ako prípustkovo-podmienkový, keďže príčinná okolnosť kódovaná vedľajšou vetou sa konceptualizuje ako hypotetická (kontrafaktualnosť propozičného obsahu vedľajšej vety) a zároveň neúčinná (predpoklad navodený propozičným obsahom vedľajšej vety sa v hlavnej vete opiera). V kauzálnom nexu sa teda príčinná okolnosť hodnotí ako neúčinná (prípustkovosť) a hypotetická (podmienkovosť), o vzťahu medzi prípustkou a podmienkou pozri 3.2.

k induktívnemu uvažovaniu a k posudzovaniu istej udalosti ako pravdepodobnej príčiny, resp. podmienky deja“ . Podobne možno uvažovať aj o sémantickej relácii koncesívnosti. Príčinnú okolnosť možno usúvzťažniť s nepredpokladaným následkom, ktorý je v rozpore s predpokladom, len v prípade, ak sa udalosti realizujú v tesnej časovej následnosti alebo sú časovo paralelné.

3.2 Podmienkovosť

Prípustková platnosť spojok *aj keď*, *i keď* sa prelína s ich podmienkovou platnosťou, porov. *Nepôjdem, aj keď sa rozpučíš*. Ide o význam krajnej podmienky, resp. tzv. kontrafaktuálnej neúčinnnej podmienky (porov. Grepl – Karlík, 1998). V takých prípadoch vyjadruje vedľajšia veta podmienku, ktorá je buď neuskutočniteľná, a preto neuskutočnená, porov. *Nepôjdem, aj keď sa rozpučíš.*, resp. uskutočniteľná, ale neuskutočnená, napr. *Aj keď by Nemec bol mieril naňho pištoľou, nebol by Nemcovi zatal krompáčom do prs*. Vyjadrovanie prípustkového významu pri konektoroch *aj keď*, *i keď* teda možno odvodiť aj od významu kontrafaktuálnej neúčinnnej podmienky. Pri význame koncesívnosti je očakávanie dané propozíčným obsahom vedľajšej vety, avšak propozícia je faktúálna, porov. *I keď ho to bolelo, prikladal si na ranu obvaz*. (*bolelo ho to* = faktúálnosť, očakávanie: neprikladal si na ranu obvaz; neúčinnosť predpokladu = prikladal si ranu na obvaz)¹⁴. Významová relácia medzi oblasťou podmienenosti deja a koncesívnosťou sa teda zakladá na konceptuálnej blízkosti hypotetickej okolnosti (podmienka) a neúčinnnej okolnosti (prípustka). E. König a P. Siemund (2000) vzťahy medzi reláciami v rámci všeobecnej kauzálnej relácie opisujú takýmto spôsobom, porov. Tabuľka 2.

Tabuľka 2. Sémantické špecifikácie v rámci suprakategórie kauzálnosti

	hypotetický význam	faktúálnosť
harmónia	podmienkový	príčinný
disonancia	prípustkovo-podmienkový	prípustkový

Prípustkovo-podmienkový vzťah sa za istých okolností môže prehodnotiť (napr. kontextovo) na prípustkový, porov. *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý*. → *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý – a ja viem, že bol*. B. Kortmann (1997, s. 197) v tejto súvislosti vzťahy medzi významami explikuje takto: (i) príčinné konštrukcie *predpokladajú* podmienkové konštrukcie, (ii) podmienkové konštrukcie môžu byť *sémanticky obohatené* a vyjadrovať tak prípustkovo-podmienkový význam, (iii) prípustkovo-podmienkové konštrukcie sa môžu *prehodnotiť* na prípustkové.

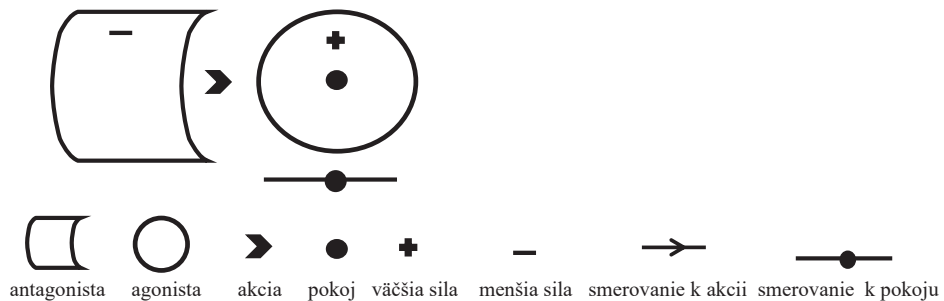
¹⁴ J. Ružička (1976) v tejto súvislosti vymedzuje krajnopodmienkové súvetie.

3.3 Silová dynamika

Koncesívnosť možno ďalej vyjadriť konektormi *napriek, navzdory*, porov. *napriek tomu, že by nemusel, pomôže nám; navzdory tomu, že je vec vážna, smejú sa*. Pôvodná sémantika týchto konektorov sa spája s oblasťou silovej dynamiky, sémantickej kategórie, ktorá sa vymedzuje ako odraz interakcie dvoch entít so zreteľom na ich vzájomné silové pôsobenie. V teoretických prácach sa týmto interagujúcim entitám prisudzujú tematické roly paciensa a agensa (v Talmyho teórii sa používajú v tejto súvislosti termíny agonista a antagonista, porov. Talmy, 1988). V silovodynamických interakciách stojí P (agonista) v opozícii k A (antagonistovi), teda entite s protikladnou silovou tendenciou. Výsledok silovej interakcie závisí od intenzity protikladných síl, ktorými P a A disponujú. Ak je sila A väčšia ako sila P, výsledný stav P smeruje proti jeho vnútornej tendencii (napr. proti tendencii ohňa horieť), napr. *Vietor bol silný, takže zahasil oheň*. Ak je sila P väčšia ako sila A, výsledný stav P korešponduje s jeho vnútornou tendenciou (napr. s tendenciou ohňa horieť), napr. *Vietor bol silný, ale nezahasil oheň*. Ak tieto charakteristiky vztiahneme na výrazy *navzdory, napriek*, môžeme uvažovať o silovodynamickkej motivácii pri vyjadrení koncesívnosti. V prípade, že dané výrazy fungujú ako prepozície, uvádzajú na scénu antagonistu A, ktorého sila je však menšia ako silové pôsobenie agonistu P, porov. *napriek vetru som šliapal ako divý, poletoval povetrím navzdory gravitačným zákonom*. Ako konektory uvádzajú vedľajšiu vetu s obsahom neúčinnnej príčiny, teda propozíciu zakladajúcu očakávanie, ktoré sa nenaplní. V jazyku silovej dynamiky by sme mohli povedať, že neúčinná príčina sa v prípade štruktúr s príslušnými operátormi konceptualizuje ako antagonista, ktorého silové pôsobenie je menšie ako silové pôsobenie agonistu P, porov. *Napriek/navzdory tomu, že bol otec policajt, doma vládla mama*.

Silovodynamický základ prípusťkových konektorov *napriek tomu, že a navzdory tomu, že by sme mohli vizualizovať* prostredníctvom nasledujúcej schémy.

Schéma 1. Silovodynamický základ koncesívnych operátorov

Ako „agonista“ sa v koncesívnom vzťahu konceptualizuje propozícia hlavnej vety, ako „antagonista“ predpoklad založený na propozícnom obsahu vedľajšej vety. Ako „akcia“ je konceptualizované očakávanie, ktoré sa formuje na základe propozície vedľajšej vety a ktoré pôsobí svojou silou na agonistu, a ako „pokoj“ zasa faktúálna platnosť propozícného obsahu hlavnej vety. Výsledkom silového pôsobenia je „tendencia k pokoj“, teda potvrdenie faktúálnosti propozícného obsahu hlavnej vety napriek očakávaniam inferovaným z propozície vedľajšej vety.

Podobne možno uvažovať o silovodynamickom základe pri príputkovom operátore *nech*, ktorý má pôvod v imperatívne verba *nechať* (porov. Králik, 2015, s. 384). Sémantika verba *nechať* sa často opisuje ako permisívna kauzácia: kauzujúci umožňuje (tým, že sa tomu nebráni), aby kauzovaný niečo uskutočnil, napr. *nechal cesto vykysnúť*. Kauzujúceho a kauzovaného participanta možno konceptualizovať aj ako antagonista (A) a agonistu (P), medzi ktorými dochádza k silovej interakcii. V prípade koncesívnosti je silové pôsobenie A menšie ako silové pôsobenie P, takže sa stáva neúčinným: *Nech bolo to preklínanie akokoľvek opovážlivé, hľadal v ňom Boha*.

3.4 Krajná miera a irelevantné okolnosti

Pri koncesívnom operátore *nech* bývajú súčasťou vedľajších viet pronomínálne výrazy so sémantikou ľubovoľnosti, porov. *Nech urobím čokoľvek, ovplyvní to život viacerých ľudí.*, *Budeme tvoji rodičia, nech sa stane čokoľvek.*, *Nech to čítaš akokoľvek, vyzerá to nádejne*. Výraz *akokoľvek* sa primárne uplatňuje ako neurčité zámeno so sémou ľubovoľnosti spôsobu vykonávaného deja (*urob to akokoľvek*), ktoré je východiskom formovania významu krajnej miery (napr. *Polícia upozorňuje občanov, aby na túto akokoľvek lákavú ponuku nenaleteli.*). Základ motivačného vzťahu medzi ľubovoľnosťou a krajnou mierou spočíva v samotnej podstate sémantickej relácie ľubovoľnosti, ktorá v sebe implicitne integruje krajné póly spôsobu alebo miery realizácie deja, napr. *rozhodni sa akokoľvek* (= za alebo proti), *môže to dopadnúť akokoľvek* (= dobre alebo zle), pričom krajná miera predstavuje jeden z týchto pólov, porov. *Nech by akokoľvek bránil otehotneniu, vajíčko sa skôr či neskôr oplodní.* (viac či menej = ľubovoľnosť) → *Nech by akokoľvek obratne bránil otehotneniu, vajíčko sa skôr či neskôr oplodní.* (= s veľkou mierou, intenzitou).

V prípade, že sa daný výraz uplatní ako spájací operátor s významom koncesívnosti, sa krajná miera deja konceptualizuje ako nedostatočné silové pôsobenie antagonista (napriek tomu, že antagonista realizuje dej v krajnej miere, jeho silové pôsobenie na agonistu je neúčinné), porov. *Akokoľvek sa snažil, nič nezískal.*¹⁵ V tej-

¹⁵ Podobne opisuje sémantiku konektora J. Kesselová, ktorá konštatuje, že v slovenčine v tomto prípade operátor *akokoľvek* „vysúva do popredia rozpor medzi síce vysokým, ale aj tak nedostatočným stupňom vlastnosti“ (Kesselová, 2011, s. 217).

to súvislosti by smere mohli uvažovať o irelevantnom účinku krajnej miery realizovaného deja (= nič nezískal, hoci dej realizoval v najvyššej možnej miere). Podobne sa význam irelevantnej krajnej miery realizácie deja spája s operátorom *čo ako*, porov. *Nepomohli, čo ako ich prosil.* = nepomohli, hoci ich veľmi prosil.

Práve prostredníctvom sémantického komponentu ľubovoľnosti sa koncesívnosť dostáva do úzkeho vzťahu s konceptom irelevantnej okolnosti, ktorá sa v niektorých prístupoch vymedzuje ako samostatný významový typ adverbiálneho určenia (porov. Grepl – Karlík, 1998, s. 290 – 291). Spomínaní autori ako podmienku vymedzenia určenia irelevantných okolností uvádzajú explicitné vyjadrenie okolností, ktoré podmieňujú realizáciu alebo nerealizáciu deja, porov. *Nech písala na stroji alebo sa opalovala, stále bola unavená., Nech robila čokoľvek, stále bola unavená.*

Iní autori v týchto prípadoch hovoria o podmienkovo-prípustkovom význame, napr. v *Mluvnici češtiny 3* (1987) sa propozícia vedľajšej vety interpretuje ako tzv. otvorená neúčinná podmienka, v iných prístupoch sa v tejto súvislosti uvažuje o totálne neurčitej koncesívnosti (Rosário, 2015). Pôvodne neurčité zámená, ktoré v tomto type súvetí bývajú často súčasťou vedľajších viet, sa môžu za istých okolností slovnodruhovo transponovať a nadobudnúť status koncesívneho operátora, resp. operátora na vyjadrenie irelevantnej okolnosti¹⁶, porov. *Čokoľvek podnikol, vždy mu niečo zazlievali., Ktokoľvek by mi to rozprával, neveril by som mu., Kamkoľvek sa pozrel, všetko bolo dôkladne upravené.* a pod.¹⁷ Irelevantnosť okolnosti sa

¹⁶ V tomto zmysle by sme mohli polemizovať s názorom J. Sokolovej (2016, s. 58), ktorá v súvislosti s príkladom *Kamkoľvek sa Petrov obracal, nikde nedostal uspokojivú odpoveď.* hovorí o neprirodenosti slovenského prekladu a uvádza, že slovenská veta by si vyžadovala použitie operátora *nech*. Nazdávame sa, že výraz *kamkoľvek* prechádza procesom gramatikalizácie a okrem toho, že vyjadruje smerové určenie slovesného predikátu *obracat' sa*, zároveň v sebe inkorporuje sému koncesívnosti/irelevantnej okolnosti. V dôsledku toho nemožno danú vetu hodnotiť ako adverbiálnu vedľajšiu vetu miesta (v hlavnej vete je adverbiálne určenie miesta vyjadrené prostredníctvom pronomína *nikde*).

¹⁷ Vzťažná funkcia týchto pronomínálnych komponentov sa zachytáva aj v lexikografických prácach, avšak prípustková funkcia týchto operátorov sa v lexikografickom spracovaní nezaznamenáva. Pri výraze *ktokoľvek* sa uvádza najmä podmetová funkcia vedľajšej vety (SSSJ, 2011), hoci doklad *kohokoľvek som k nemu priviedol, každého prijal* nemožno interpretovať ani ako podmetovú, ani ako predmetovú vedľajšiu vetu, a to vzhľadom na to, že v hlavnej vete je objekt vyjadrený (v takom prípade by sme museli počítať s korelatívnym operátorom *každý – ktokoľvek*). Podobne pri výraze *čokoľvek* sa pri vzťažnej funkcii uvádza status podmetovej, predmetovej a prívlastkovej vedľajšej vety, hoci doklad *čokoľvek podnikol, vždy mu niečo zazlievali* nemožno interpretovať ani ako podmetovú, ani ako predmetovú vedľajšiu vetu (SSSJ, 2006); prívlastkovú vedľajšiu vetu s týmto operátorom v dokladoch neevidujeme. Ako prívlastková vedľajšia veta rozvíjajúca substantívny pronomínálny výraz *všetko* by sa hypoteticky dala interpretovať štruktúra *vedel všetko, na čokoľvek sa ho opýtali* (KSSJ, 2003), avšak možná zmena vetosledu túto možnosť nepotvrďuje, porov. *na čokoľvek sa ho opýtali, vedel všetko.*, porov. doklady z korpusu s týmto vetosledom: *Na čokoľvek sa tam pozrel, všetko bolo z medi., Na čokoľvek sa ho človek spýta, na všetko odpovedá len áno alebo nie, nič viac., Na čokoľvek pozrel, všetko vyzeralo čierne.* Podobne ako diskutabilné vnímame hodnotenie štruktúr *kamkoľvek sa pozrie, všade samé vrchy, kamkoľvek sa pozrel, všetko bolo dôkladne upravené; kamkoľvek ideme, všade sa vyskytnú nejaké problémy* ako hypotaktických súvetí s vedľajšou miestnou vetou (porov. SSSJ, 2011; KSSJ, 2003).

v týchto prípadoch špecifikuje ako irelevantnosť zasiahnutej entity (*čokoľvek podnikol*), irelevantnosť činiteľa deja (*ktokoľvek mi to rozprával*), irelevantnosť smerovania deja (*kamkoľvek sa pozrel*) a pod.

Špecifický prípad vyjadrenia irelevantných okolností predstavujú štruktúry typu *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle., Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nie*. V týchto štruktúrach sa explicitne vyjadrujú oba krajné póly, ktoré sú pri koncesívnej štruktúre len implikované, porov. *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle.* = pil som, aj keď som sa cítil zle, *Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nechceš.* = ja to dieťa budem mať, aj keď nechceš. V týchto typoch štruktúr dochádza v rámci vedľajšej vety k čiastočnej repetícii predikátu a vzniku dvojčlennej opozitnej štruktúry, čím sa dané štruktúry odlišujú od súvetí s vedľajšou vetou irelevantných okolností založených na otvorenom enumerickom rade, porov. *Nech písala na stroji, (+ okopávala v záhrade, čítala, spala...) alebo sa opaľovala, stále bola unavená.*

Možno konštatovať, že samotný koncept *irelevantnej okolnosti*, napriek ktorej sa dej realizuje, úzko súvisí s konceptom *neúčinnnej príčiny*; v jazyku silovej dynamiky možno aj irelevantnú okolnosť konceptualizovať ako nedostatočné silové pôsobenie antagonistu, ktoré nemá potenciál vyvolať účinok na agonistu.

Okrem silovodynamickej interpretácie sa irelevantná okolnosť môže konceptualizovať aj ako irelevantnosť percepčnej skúsenosti, a to pri operátoroch *nehľadiac na to, že, bez ohľadu na to, že, odhliadnuc od toho, že*. Percepčne ukotvené presvedčenie, hoci nemusí byť nutne pravdivé, sa chápe ako kauzálne späť so samotnou štruktúrou reality, a preto sa pokladá za najbezpečnejší spôsob nášho kontaktu so svetom (porov. Dancy, 1985, s. 178). V prípadoch súvetných štruktúr s danými spájacími operátormi sa percepčne a (na základe metaforickej transpozície) kognitívne založená evidencia konceptualizuje ako okolnosť, ktorej „evidenčná sila“ je v konkrétnej mikrosituácii neutralizovaná, a preto neúčinná, porov. *Nehľadiac na to, že tieto ťažkosti spôsobovali Kube vážne sociálne a ekonomické problémy, socialistická výstavba pokračovala rýchlym tempom.*

3.5 Ekvatívnosť

V tejto časti sa pozrieme na korelatívne konštrukcie typu *aký + byť + ADJ/SUBST, taký + byť + ADJ/SUBST* a na prípady, keď tento typ konštrukcie vyjadruje koncesívny vzťah. Prvú vetu tejto korelatívnej konštrukcie budeme označovať ako C1, druhú ako C2. Zo syntaktického hľadiska možno tento typ korelatívnej konštrukcie analyzovať ako podrad'ovacie súvetie s hlavnou vetou C2 (tá je uvedená demonstratívnym operátorom *taký*) a vedľajšou vetou C1 (uvedenou vzťahným operátorom *aký*).

Naším cieľom bude v prvom rade overiť frekvenčnú distribúciu tejto konštrukcie v korpusových dátach, a to najmä pokiaľ ide o (i) otázku preferovaného vetosle-

du v tomto type konštrukcie, (ii) a o sémantické vzťahy, ktoré možno týmto typom konštrukcie vyjadriť.

V nasledujúcej tabuľke zaznamenávame frekvenčnú distribúciu jednotlivých typov tohto typu konštrukcie, pokiaľ ide o slovoslednú štruktúru v rámci konštrukcie, a to (i) poradie C1C2, (ii) poradie C2C1, (iii) poradie C2C1 so spájacím operátorom interponovaným do vnútra C2.

Tabuľka 3. Frekvenčná distribúcia vetosledných variantov pri ekvatívnej korelatívnej konštrukcii

Vyhľadávací príkaz	Fr.
[word="Aký"][lemma="byt"[]]{0,2} [tag="A.* S.*"][tag="Z.*"] [word="taký"][lemma="byt"[]]	124
[word="Taký"][lemma="byt"[]]{0,2} [tag="A.* S.*"][tag="Z.*"] [word="aký"][lemma="byt"[]]	1
[lemma="byt"[]][word="taký"][tag="A.* S.*"][tag="Z.*"][word="aký"] [lemma="byt"[]][tag="A.* S.*"]	29

Primárnym významom danej konštrukcie je vyjadrenie zhody dvoch porovnávaných prvkov (v klasickej syntaxi ide o podrad'ovacie súvetie s predikátovou vetou), preto by sme mohli v tejto súvislosti hovoriť o ekvatívnej korelatívnej konštrukcii (analogicky k termínu komparatívna korelatívna konštrukcia, porov. Horsch, 2020). Tento podtyp sa uplatňuje často v paremiologických útvaroch, napr.

C1: *Aký je deň Nového roka*, C2: *taký je celý rok*.

Porovnávané prvky patria najčastejšie do triedy časových, resp. dejových substantív, napr. *Popolec – celý rok*, *prvá návšteva – celý rok*, *deň Františka – celý mesiac*, *svadba – spoločný život*, *január – celý rok*, *Vianoce – celý život*, *pondelok – celý týždeň*, *posledný deň fašiangový – celý pôst*, *deň Františky – celý mesiac*, *ráno – celý deň*, *príprava – svätý rok*, zriedkavejšie ide o metonymický vzťah časť – celok, porov. *srdce – celý človek*, *vedenie podniku – celý podnik*.

Analýze ekvatívnych konštrukcií sa venoval M. Haspelmath et al. (2017). Ekvatívne konštrukcie obsahujú podľa autorov päť komponentov: porovnávaná entita ('A'), marker miery ('rovnako'), parameter ('je veľký'), štandardný marker ('ako') a štandard ('B'), napr. *A je rovnako veľké ako B*. V závislosti od toho, ktorý z týchto komponentov je explicitne vyjadrený, možno odlišiť jednotlivé podtypy ekvatívnych konštrukcií. V ekvatívnej korelatívnej konštrukcii je vyjadrená porovnávaná entita (*celý rok*), štandardný marker (*taký – aký*)¹⁸ a štandard (*deň Nového*

¹⁸ Korelatívny operátor *taký – aký* vymedzujeme ako štandardný marker, marker miery v tomto type konštrukcie vyjadrený nie je. Vyjadrenie markera miery sa vzťahuje na výpovede typu *Celý rok je taký istý/rovnaký, aký je deň Nového roka*.

roka). Chýba v nej explicitné vyjadrenie markera miery a parametra (parameter má všeobecnú platnosť, resp. kontextovo viazanú platnosť, porov. *Aký je deň Nového roka, taký je celý rok. = ak je deň Nového roka pekný, je pekný celý rok; ak je deň Nového roka zlý, je zlý celý rok* atď.).

Významový vzťah medzi C1 a C2 sa dá opísať na báze príčinnno-následných vzťahov, keďže C1 v danej konštrukcii funguje ako nezávislá premenná, tzv. „protasis“ (antecedent), a C2 ako závislá premenná, tzv. „apodosis“ (konzekvent) (Goldberg 2003, s. 220). Pre tento podtyp je preto charakteristické ikonické kódovanie, na základe ktorého sa poradie preferované poradie C1C2 uplatňuje v závislosti od časovej následnosti (čo sa premieta aj do gramatickej kategórie času pri predikátoch, v C1 sa uplatňuje préteritum, resp. prítomnosť, v C2 futúrum), čo potvrdzujú aj korpusové dáta, porov. *Hovorí sa, že aká bola svadba, taký bude spoločný život. – Aký je deň Františka, taký bude celý mesiac. – Aký je pondelok, taký bude celý týždeň. – Aké Fašiangy, taká Veľká noc. – Ak je prvý fašiangový deň pekný, budú pekné aj prvé jariny*. Podobný príčinnno-následný typ vzťahu sa uplatňuje aj v súvetiach s adverbialnou vedľajšou vetou miery, v ktorých sa postulujú platnosť dvoch následných budúcich dejov, porov. *Aký si natrénuješ (úchop), taký budeš dobrý., Aká bude cena energii, taký bude budúci výťažok*. V týchto štruktúrach v korpusových dátach zaznamenáme preferenčné ikonické kódovanie C1C2 (časovo primárny dej „natrénuvať si“ vystupuje ako protasis časovo sekundárneho deja, závislej propozície „byť dobrý“), ktoré reflektuje časovú sukcesivnosť dvoch budúcich dejov, čo zodpovedá kompetenčno-performančnej hypotéze: presadila sa tá štruktúra, ktorá je menej náročná na spracovanie, a teda kognitívne preferovanejšia (menšie nároky na spracovanie a kognitívna preferencia sa tu spája s princípom sekvenčného ikonizmu), v dôsledku čoho sa objavuje častejšie v korpusových dátach.

Naopak, v prípade štruktúr založených na vzťahu časť – celok možno na základe korpusových dát pozorovať preferenčné kódovanie C2C1 (presnejšie povedané, v rámci C2 má marker *taký* vnútrovetné postavenie, je interponovaný do vetnej štruktúry C2, porov. *Príbeh je **taký** dobrý, aký je jeho koniec.*)¹⁹. Preferované uplatňovanie tohto vetosledu možno vysvetliť na základe princípu prototypického hovoriaceho, podľa ktorého platí, že čo je hovoriacemu bližšie alebo čo je považované za centrálnejšie, dôležitejšie (v doslovnom alebo metaforickom zmys-

¹⁹ Podobne ako v štúdiu J. Horsch (2020, s. 35), v ktorej sa pozornosť venovala komparatívnym korelatívnym konštrukciám, aj v tomto type štruktúr môžeme predpokladať, že interponované postavenie spájacieho operátora je motivované fonologickou blízkosťou korelatívneho operátora *aký – taký*, ktorého komponenty sa líšia len prítomnosťou jednej fonémy. V procese jazykového kódovania teda môže byť pre používateľov náročnejšie uplatniť poradie C2C1, v ktorom je slovosled v rámci C2 a C1 identický ako v prípade preferovanej štruktúry C1C2. Zmenou slovosledu v rámci C2 dochádza k diferenciácii štruktúry C2C1 od preferovanej štruktúry C1C2, čím sa táto štruktúra stáva ľahšou na spracovanie.

le), stojí na prvom mieste (Devos, 2003, in Cuypere, 2008, s. 164). T. Givón (1995, s. 63n) zasa v tejto súvislosti ponúka spresňujúce kognitívno-funkčné vysvetlenie, ktoré je založené na koncepte percepčnej salientnosti (tá sa vzťahuje na hovoriaceho). Percepčná salientnosť vystupuje ako motivačný faktor aj v konštrukciách založených na vzťahu časť – celok. Preferované poradie C2C1 v meronymickom type konštrukcie je možné vysvetliť na základe percepčnej salientnosti celku (ktorý je kódovaný v štruktúre C2), keďže celok je (pre hovoriaceho) vnímateľný ľahšie ako jeho časť (ktorá je kódovaná v štruktúre C1), porov. doklady z korpusu: *Pribeh je taký dobrý, aký dobrý je jeho koniec.* – *Človek je taký silný, aké silné má srdce.* – *Človek je taký mladý/starý, aké mladé/staré má cievy.* – *Dom je taký pevný, aké pevné sú základy.* – *Antivírusový program je taký dobrý, aká je dobrá jeho vírusová databáza.* – *Hitchcock nemal pravdu, keď hovoril, že film je taký dobrý, aký pôsobivý je titulný zlosyn.* – *Triler je taký dobrý, aký dobrý je titulný zlosyn.* – *Tím je taký silný, aký silný je jeho najslabší článok.* – *Každý systém je taký silný, aký je silný jeho najslabší článok.* – *Každý projekt je taký dobrý, aký dobrý je koncový odberateľ.* – *Život človeka je taký veľký, aké veľké sú jeho sny.* – *Človek je taký veľký, aká veľká je jeho láska.* – *Človek je taký pekný, aká krásna je jeho duša.* – *Tvoj život bude taký pestrý, aké pestré bude tvoje vnútro.* – *Festival je taký dobrý, aký dobrý je program.*

Okrem postulovania zhody medzi dvoma porovnávanými prvkami sa analyzovanou korelatívnou konštrukciou môže vyjadriť aj zhoda vlastností, kvalít referenčne identickej entity, vedľajšia veta má platnosť adverbálnej vedľajšej vety miery, porov.

C1: *Lenže aký bol mladík chudý*, C2: *taký bol aj slabý*.

Základným predpokladom, aby sa týmto typom konštrukcie mohla vyjadriť zhoda porovnávaných kvalít, je príslušnosť predikatívnych adjektív do identickej sémantickej domény, a to buď do sémantickej triedy negatívnej evaluácie (porov. dáta z korpusu: *zhovorčivý – zvedavý, mladý – hlúpy, malý – hlučný*), resp. pozitívnej evaluácie (porov. dáta z korpusu: *vzrušení – natešení, krásny – úprimný, krásny – bohatý, zábavný – milý a dobrý*). O vyjadrenie zhody ide aj pri adjektívach označujúcich ikonické kvality bez evaluatívneho príznaku (porov. dáta z korpusu *vysoký – široký, vysoký – dlhý, široký a dlhý – hlboký*). V týchto prípadoch jedna z vlastností vystupuje v pozícii porovnávaného komponentu a druhá plní funkciu tzv. štandardu, porov. C1: *Lenže aký bol mladík chudý* (= štandard), C2: *taký bol aj slabý*. (porovnávaná kvalita).

V tomto type ekvatívnej korelatívnej konštrukcie je preferované poradie C1C2, a to zväčša z toho dôvodu, že vlastnosť vo funkcii porovnávanej kvality plní vo vetných štruktúrach úlohu rémy, porov. *Ivica Sláviková, miss Slovenska 2005, úspešná modelka, herečka, moderátorka. Radí sa medzi naše najkrajšie a najúspešnejšie*

*missky. Aká je krásna, **taká je strhujúca.*** (na základe všeobecnej znalosti sveta vieme, že missky sú krásne = štandard, nová informácia je, že Ivica Sláviková je strhujúca), *Komik Jimmy Kimmel: Aký bol zábavný, **taký bol milý a dobrý.*** (na základe všeobecnej znalosti sveta vieme, že komici sú zábavní = štandard, nová informácia je, že Jimmy Kimmel je milý a dobrý). Opačné poradie C2C1 je v korpuse doložené, ale uplatnený vetosled je príznakovejší, keďže emfaticky zdôraznená porovnávaná kvalita sa vyjadruje pred vyjadrením štandardu, ktorý aj v týchto typoch konštrukcie funguje ako informačné pozadie, porov. *Keby bol taký múdry, aký je pekný, takú blbosť by nestrelil.* – *Povedal som mu, že je taký sprostý, aký je dlhý.* – *Maco bol taký dobrý, aký bol obrovský.* – *Uvidíme, či je taký dobrý, aký je štýlový!*

Vzťah zhody sa môže za istých okolností vyjadriť aj v prípade významovo protikladných adjektív, porov. *Keby bol taký dobrý, aký bol zlý, tak by bol skvelý.*, kde sa do vzťahu zhody dostávajú adjektíva *dobry* a *zly* na základe toho, že vlastnosť „zlý“ sa postuluje ako faktúálna a vlastnosť „dobry“ ako hypotetická. Inou možnosťou je, že adjektíva s protikladným významom sú ekvatívnej konštrukcii rozvítené adverbialným určením zreteľa, napr. *Aký je skúpy na slovo, taký je štedrý v produktivite na lade.* Vzájomná vylučiteľnosť prvkov je tu oslabená tým, že každý z príznačkov sa vymedzuje ako platný pre inú doménu.

Práve uplatnenie významovo opozitných adjektív v ekvatívnych konštrukciách v špecifických prípadoch možno chápať ako základ pre formovanie koncesívneho významu. Napríklad v prípade štruktúry typu *Ale aký bol strašný, taký bol nádherný.* sa núkajú dve interpretácie: i) ekvatívnosť: *bol nádherný v rovnakej miere, ako bol strašný*, ii) koncesívnosť: *bol nádherný, hoci bol strašný.*

Na rozdiel od analyzovaných koncesívnych štruktúr, pri ktorých sme neuvažovali o vzájomnej vylučiteľnosti explicitne vyjadrených porovnávaných prvkov (*Hoci je pomalší, je vytrvalý.* = vlastnosti „byť pomalší“ a „byť vytrvalý“ sa normálne nevnímajú ako vzájomne sa vylučujúce vlastnosti, do vzťahu exklúzie sa dostáva implicitné očakávanie „nie je vytrvalý“ a proпозиčný obsah hlavnej vety „je vytrvalý“), v korelatívnych koncesívnych štruktúrach sa usúvzťažňujú explicitne vyjadrené adjektívne pomenovania kvalít, ktoré možno vnímať ako čiastočne opozitné, porov. dáta z korpusu, napr. *krpatý – šikovný, malý – jedovitý, malý – šikovný, veľký – nadvýšný, krásny – otravný, mladý – papuľnatý, pekný a veľký – osamotený, bystrý – arrogantný, malý – dobrý, chudobný – krásny, nepekný – pohodlný, malý – neznášateľný, pekný – vyšinutý, malý – veľký huncút, starý – hlúpy, hlúpy – zlatý, roztomilý – otravný, malý – krutý, pichľavý – štedrý, malý – pevný, obrovský – prítulný starý – sprostý, malý – drzý, malý – vrtký, vyspelý – blbý.* Práve prináležitosť usúvzťažnených jednotiek do dvoch odlišných sémantických domén, najčastejšie pozitívnej a negatívnej evaluácie, je faktor, ktorý „spúšťa“ koncesívnu interpretáciu. Napriek čiastočnej protikladnosti významov však nemôže ísť v prípade usúvzťažnených adjektív

o stricto sensu sémantické opozitá, porov. **Aký je malý, taký je veľký*. Fungovanie v korelatívnej konštrukcii je možné len v prípade, keď sú spomínané adjektíva zreteľovo delimitované, ako sme spomínali vyššie, porov. *Aký je malý postavou, taký je veľký futbalovým potenciálom*.

V koncesívnych štruktúrach typu *Aký je krpatý, taký je šikovný* dochádza k formovaniu predpokladu, ktorý je evokovaný propozičným obsahom C1 (krpatí ľudia nebývajú šikovní), ktorý sa tak dostáva do opozície s propozičným obsahom vyjadreným v C2, pričom zdieľaná doména je konštituovaná adjektívom uplatňujúcim sa v C2 ((krpatý →) nešikovný vs. šikovný). V dôsledku toho je aj interpretácia významu v prípade evaluatívne nejednoznačných adjektív realizovaných v C1 kontextovo determinovaná, možno konštatovať, že potenciálny, nejednoznačný evaluatívny príznak adjektívnej lexémy v C1 je podmienený kontextom a evaluatívnou hodnotou adjektíva vyjadreného v C2, porov. *Aký je malý, taký je pevný*. („pevný“ je pozitívna vlastnosť, a preto má vlastnosť „malý“ na základe kontextu implikáciu skôr negatívnej evaluácie = hoci je malý, je pevný) vs. *Aký je malý, taký je drzý*. („drzý“ je negatívna vlastnosť, a preto má vlastnosť „malý“ na základe kontextu implikáciu skôr pozitívnej evaluácie = hoci je malý, je drzý). V tomto zmysle by sme mohli koncesívnosť vymedziť ako takú sémantickú reláciu, ktorá opozitný vzťah medzi dvoma prvkami nielen vyjadruje, ale utvára (teda ako akýsi „opozitotvorný“ vzťah).

Formovanie koncesívneho významu na báze ekvatívnych konštrukcií teda možno opísať na základe schémy: zhoda dvoch entít → zhodná miera dvoch rovnorodých kvalít entity → zhodná miera dvoch protikladných kvalít entity → pripustenie platnosti neočakávanej kvality entity vo vzťahu k inej, čiastočne protikladnej kvalite entity (exklúzia sa týka predpokladu nemožnosti spoluvýskytu dvoch čiastočne protikladných kvalít). Formovanie koncesívnej interpretácie v súvislosti s porovnaním dvoch čiastočne protikladných kvalít zodpovedá vymedzeniu sémantickej relácie koncesívnosti v rámci opozitných relácií. Je však otázkou, ako sa mohol význam opozitnej relácie sformovať na pozadí významu ekvativnosti. Možnou odpoveďou je, že koncesívne a ekvatívne korelatívne konštrukcie majú tieto prienikové charakteristiky: (i) ako sme naznačili v kapitole 2, v prípade koncesívnosti sa opozitná relácia formuje až po zahrnutí predpokladov (očakávaní), a teda do vzťahu exklúzie sa dostáva vyjadrený propozičný obsah a inferovaný predpoklad (ide o dve odlišné roviny jazykového kódovania), (ii) porovnávané kvality sú vo vzťahu kontextovej antonymie, ich protikladný alebo čiastočne protikladný vzťah sa konštituuje na základe skúseností človeka, resp. jeho interpretácie javov mimojazykovej skutočnosti, čo umožňuje (v prípade neuplatnenia inferencie) vnímať konceptualizáciu dvoch kvalít na rovine jazykového výrazu ako paralelnú platnosť príznakov so zhodnou mierou.

3.7 Juxtaponované koncesívne konštrukcie

Pri analýze prípusťkových konektorov *akokoľvek*, *hocijako* sme konštatovali, že koncesívny význam sa formuje na pozadí spôsobového významu s odtienkom ľubovoľnosti, ktorý sa uplatňuje pri neurčitom zámene *akokoľvek*, *hocijako*. Ľubovoľnosť spôsobu realizácie deja pritom implicitne zahŕňa aj krajné póly (*Môže to dopadnúť akokoľvek*. = dobre alebo zle). Práve séma ľubovoľnosti sa pri adverbiu *akokoľvek* stáva východiskom významu krajnej miery (*Nejaký zmysel, nech by už bol akokoľvek iracionálny, predsa len mať musia*). V tomto význame sa však daná príslovka realizuje najčastejšie v koncesívnych súvetiach a za istých okolností sama nadobúda status koncesívneho konektora (*Akokoľvek sa snažil, nič nezískal.*) s významom irelevantnosti spôsobu realizácie deja. V teoretických prácach sa v tejto súvislosti uvažuje aj o tzv. koncesívnych súvetiach s významom intenzity, porov. Azeredo (1990, in Rosário 2015). Ide o také konštrukcie, ktorými sa zvyrazňuje kontrast medzi intenzitou vlastnosti alebo deja vyjadreného adverbiálnou vedľajšou vetou a propozičným obsahom hlavnej vety. Konštatovali sme, že prípusťkový vzťah možno vyjadriť aj prostredníctvom štruktúry, v ktorej sa jazykovo kódujú oba krajné póly spôsobovej realizácie (pri neurčitom zámene *akokoľvek*, *hocijako* sú len implikované), takéto štruktúry majú teda význam *irelevantnosti podmienok realizácie deja*, napr. *Pil som, či som sa cítil dobre alebo (som sa cítil) zle*. Druhou možnosťou je vyjadriť význam *irelevantnosti realizácie alebo nerealizácie deja*, resp. *vôle realizovať alebo nerealizovať dej*, napr. *Sme stále jednou nohou Tu a druhou Tam, či si to uvedomujeme alebo neuvedomujeme., Tu ťa vypovedám, či chceš alebo nechceš*. Pre tieto štruktúry je charakteristická repetícia predikátového verba v kladnej a negovanej podobe, často s elipsou druhého predikátu, porov. *Tu ťa vypovedám, či chceš alebo nie*. V súvislosti s týmito typmi štruktúr sa preto uvažuje o tzv. koncesívnej repetícii²⁰ (Azaredo, 1990, in Rosário, 2015).

Práve konštrukcie založené na koncesívnej repetícii možno považovať za východisko tzv. juxtaponovaných koncesívnych konštrukcií typu X ne-X, C2 so substantívnym komponentom reduplikovaným v kladnej a negovanej podobe (negované podoby substantív možno chápať ako prípady intrafrazelogickej slootovorby, porov. Ološtiak – Micháľková, 2015, resp. ako frazeotvorné typy, porov. Furdík v posudku diplomovej práce M. Molčanovej, 1996).

Juxtaponované koncesívne konštrukcie ako syntaktické jednotky odlišujeme od prípadov, keď podobný typ štruktúry predstavuje lexikálnu jednotku, porov. *Realizované riešenie-neriešenie problému v IRB síce môže poslúžiť ako jedna z ďalších charakteristík slovenskej tretej cesty., Fakt si treba na tento čaj zvyknúť, ale také sú aj čaje-nečaje, napríklad lapacho...*²¹

²⁰ O úlohu repetície pri formovaní koncesívnosti uvažuje H. Kallergi (2014).

²¹ Porovnanie týchto lexikálnych jednotiek s juxtaponovanými konštrukciami však je zaujímavé. V prípade juxtaponovaných koncesívnych konštrukcií je fokusovaný prvý komponent, porov. *Kríza-*

Podobne ako P. Hopper a E. Traugott (1993) považujeme v týchto prípadoch juxtapozíciu za spôsob vyjadrenia propozíčných obsahov, pri ktorom ide o inferenčný vzťah medzi dvoma vzdialenými jadrami, porov. *Kríza-nekríza, štát hypotéky nezaplatí*. Juxtapozícia opozitných komponentov predstavuje taký spôsob konceptualizácie udalosti, ktorý zahŕňa totalitu možných svetov (porov. Veloudis, 2005, in Kallergi, 2014). Hovoriaci tým, že zohľadňuje dve extrémne možnosti (*kríza – nekríza*), vyčerpáva celú škálu možností (tzv. totalitu možných svetov). Možno teda konštatovať, že konštrukcia X ne-X v sebe inkorporuje sémantické ingrediencie epistemickej nutnosti.

V teoretických prácach sa v súvislosti s danými typmi štruktúr hovorí o frazeologizovaných konštrukciách, resp. syntaktických frazémach (porov. Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 174). Práve hraničný status týchto konštrukcií na rozhraní lexikálnej a syntaktickej jednotky spôsobuje viacero problémov v súvislosti s ich ortografickou realizáciou. Ide jednak o vydeľovanie konštrukcie pomocou čiarky (v korpusových dátach nachádzame oba spôsoby, porov. *My sme naozaj hladní a máme veľkú chuť na halušky, a tak sa vyberáme na salaš, medveď-nemedveď*. vs. *Už v roku 2003 spolu založili Stranu Železných, ktorá nezastavuje výrobu kríza-nekríza*.), o písanie spojovníka medzi juxtaponovanými komponentmi (porov. doklady z korpusu: *Minister-neminister, musia si to dnes všetci „odmakat“*. – *Fico nefico, dúfam, že tento zámer presadia*.) a o písanie veľkých písmen negovaného komponentu konštrukcie, ak má prvý komponent propriálny charakter (porov. *Majú s Maďarmi dohodu, že ak niekoho chytia, čo prešiel cez hranice, Slovák-Neslovák²², vráti ho v železkach*. – *Aj keby sa neobjavila SaS, tak volím ďalej SDKÚ – Dzurinda, nedzurinda...*).

-nekríza, štát hypotéky nezaplatí. = napriek kríze štát hypotéky nezaplatí, v prípade lexikálnych jednotiek druhý komponent, porov. *Valentín... kontroverzný sviatok-nesviatok* = Valentín skôr nie je sviatok, teda je skôr nesviatok, ako sviatok. Neplatí to však o všetkých prípadoch lexikálnych jednotiek, napr. I. Hrubaničová (2021, s. 70) uvádza aj typ *Hoci sa téma roka – integrácia do NATO – na Slovensku sploštila do dilemy Mečiar-Nemečiar, vo svete sa dejú veci, ktoré kauzu zaťahujú do podstatne hlbších súvislostí* (Korzár 2002), pri ktorom sú substantívne komponenty vo vzťahu silnej disjunkcie, resp. typ *Tu sa dnes stretla celá Bratislava aj nebratislava – stovky ľudských bytostí sa prizeralo Dunaju tvárou v tvár*, tu však nejde o lexikálnu jednotku ani o frazeologizovanú konštrukciu, ale o kopulatívnu syntagmu.

²² I. Hrubaničová (2020, s. 325) v tejto súvislosti postuluje pravidlo, podľa ktorého by si propriálny status a písanie s veľkým písmenom mali zachovávať iba také nociónálne odvodené výrazy, v ktorých je význam etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti zachovaný a predpona ho modifikuje iba z hľadiska rozsahu alebo času (vývoja). Medzi takéto predpony zaraďuje napr. predponu *ne-, ex-, ultra-, polo-, pra-, proto-, novo-*, porov. *Neslovák* – „kto nie je slovenskej národnosti, ale inej; príslušník iného národa než slovenského“. V štúdiu z roku 2021 (Hrubaničová, 2021, s. 70) sa prihovára k riešeniu zachovať status vlastného mena aj v negovaných podobách vlastných mien (osoby, geografického sídla, sviatku a pod.), a to aj vzhľadom na skutočnosť, že podobné frazémy sa tvoria aj pri apelatívach (*kamarát-nekamarát, kríza-nekríza*). Podľa nej negovaná podoba mena sama osebe nemusí mať samostatný význam (c) „čo je iné vzhľadom na X“, ale môže mať aj iné významy: (a) „bez ohľadu na X“, „nezáleží na tom, či X, alebo nie“; (b) „niečo sa dosiahne, niečo je možné, iba s X/bez X“, ktoré možno identifikovať iba v dvojici rovnocenných pomenovaní ako celku a na základe širšieho kontextu. Vyslovuje názor, že „ak by sme

V nasledujúcej tabuľke zachytávame najčastejšie komponenty, ktoré sa uplatňujú v spomínanej frazeologizovanej konštrukcii²³.

Tabuľka 4. Zastúpenie substantívnych komponentov v juxtaponovanej konceívnej konštrukcii

Komponenty frazeologizovanej konštrukcie	Frekvencia
kríza-nekríza	77
zákon-nezákon, kamarát-nekamarát	11
cesta-necesta	10
kresťan-nekresťan	9
láska-neláska	8
štyl-neštyl, sviatok-nesviatok	7
rodina-nerodina	6
zákaz-nezákaz, prázdniny-neprázdniny, brat-nebrat	5
zima-nezima, voľby-nevoľby, reklama-nereklama, právo-neprávo, dôvera-nedôvera, dohoda-nedohoda, diéta-nediéta, dedina-nededina	4
žart-nežart, ústava-neústava, únava-neúnava, počasie-nepočasie, prezident-neprezident, celebrita-necelbrita, hygiena-nehygiena, hviezda-nehviezda, chodník-nechodník	3
žena-nežena, štát-neštát, študent-neštudent, škola-neškola, zákruta-nezákruta, totalita-netotalita, svadba-nesvadba, sneh-nesneh, riaditeľ-neriaditeľ, policajt-nepolicajt, názov-nenázov, moratórium-nemoratórium, minister-neminister, medveď-nemedveď	2

Na základe korpusových dokladov možno konštatovať, že v pozícii komponentov takejto juxtaponovanej konštrukcie objavujú tieto významové triedy substantív:

- pomenovania dejov a stavov, vyjadrujúce irelevantnosť realizácie deja alebo existencie stavu vo vzťahu k udalosti, porov. *Zima-nezima, som tu a mienim byť aj*

takéto podoby písali s malým písmenom, môžeme si položiť otázku: čo označuje slovo *nefico*, *nebrat-slava*, *nemečiar*, keby stáli osve, zapísané malým písmenom?“ Podľa nášho názoru však ide o substantívne komponenty, ktoré sú v prípade významov (a) a (b) frazeologicky viazané, sú súčasťou frazeologizovanej konštrukcie, a preto nemá zmysel klásť si otázku, čo by označovali, „keby stáli osve“. Nazdávame sa, že skupina juxtaponovaných konceívnych pomenovaní je značne heterogénna. V štruktúrach typu *Maďar-Nemaďar*; *začali socializovať fabriky aj väčšie remeselnícke dielne*. sa zachováva pomenovacia funkcia komponentu (funkciou komponentu *Nemaďar* je pomenovať príslušníka inej ako maďarskej národnosti), zatiaľ čo v štruktúrach typu *Fico-nefico*, *dúfam, že tento zámer presadia* je pomenovacia funkcia komponentu oslabená (komponent *nefico* nemá funkciu pomenovať inú osobu ako *Fica*, ale skôr význam „aj bez ohľadu na Fica“), čím sa relativizuje identifikačná funkcia ako primárna funkcia propriálnych lexém.

²³ Do tabuľky nezahŕňame prípady, keď podobný typ štruktúry predstavuje lexikálnu jednotku, porov. *Realizované riešenie-neriešenie problému v IRB síce môže poslúžiť ako jedna z ďalších charakteristik slovenskej tretej cesty.*, *Fakt si treba na tento čaj zvyknúť, ale také sú aj čaje-nečaje, napríklad lapacho....*

naďalej., *Takže dohoda-nedohoda, riziko bankrotu sa nad našimi turistami stále vznáša.*,

- pomenovania časových okolností vyjadrujúcej irelevantnosť časovej realizácie udalosti, porov. *Prázdniny-neprázdny, pre českého prezidenta a premiéra sezóna práve vrcholí., Keď som prepol na slovenské vysielateľce, videl som, ako sa naši politici vzájomne napádali – sviatok-nesviatok.*,

- pomenovania osôb vyjadrujúce irelevantnosť statusu alebo postavenia osoby vo vzťahu k realizácii udalosti, porov. *Brat-nebrat, zisky sú predsa len dôležitejšie než spoločná matka., Prezident-neprezident v jedálni „U dobrej mamy“ si dnes boli všetci rovní., Celebrita-necelebrita, v base si odsedeli len polovicu trestu.*,

- pomenovania abstraktných entít vyjadrujúce irelevantnosť vymedzení a podmienok sprevádzajúcich dej, porov. *Predpisy-nepredpisy, značky-neznačky, keď sa Aleš Trpišovský objavil na ceste, väčšinou si robil, čo chcel., Je však členom vládnej koalície, a právo-neprávo, pravda musí byť len na ich strane.*

Fungovanie juxtaponovaných konštrukcií je spojené s princípom tzv. pragmatického posilnenia, ktoré operuje na inferenčnej aj implikačnej rovine.

Konštrukcia *X ne-X* zastupuje v rámci danej štruktúry propozíciu C1, avšak koncesívny vzťah medzi C1 a C2 sa nesignalizuje prítomnosťou koncesívneho konektora. Z toho dôvodu je príjemca nútený inferovať koncesívny význam tejto štruktúry prostredníctvom formálneho „ustrojenia“ konštrukcie, teda prostredníctvom: (i) juxtaopozície opozitných prvkov s významom epistemickej nutnosti („aj keď platí X, aj keď platí ne-X“), (ii) ľubovoľnej miery kvantifikácie („akýkoľvek stupeň X“) a (iii) emfatického stvárnenia propozície C1 (repetícia, resp. čiastočná reduplikácia substantívneho komponentu v negovanej podobe). Pragmatické posilnenie sa vzťahuje aj na rovinu implikácie. Ako konštatuje E. König (1988, s. 182), „nemá zmysel zdôrazňovať propozičný obsah s funkciou antecedenta, ak jeho pravdivosť alebo význam nie sú nejako spochybnené“. Podobná funkcia sa spája s repetitívnymi štruktúrami typu *Ja to dieťa budem mať, či chceš alebo nie.*, ktoré sa často objavujú v kontextoch, v ktorých existuje predpoklad, že príjemca spochybní schopnosť konzekventa odolávať, vzpierať sa očakávaniu vychádzajúcemu z platnosti antecedenta.²⁴

4 ZÁVERY

V štúdií sme venovali pozornosť sémantickej relácii koncesívnosti a pokúsili sme sa charakterizovať jej status vo vzťahu k príbuzným sémantickým reláciám, a to v rámci (i) opozitných relácií (kontrast, korektívnosť a korektúra očakávania pri ad-

²⁴ J. Kesselová (2011, s. 214) konštatuje, že prípusťkové operátory súvisia s argumentačnou expanziou témy, ich komunikačnou funkciou je zdôvodňovanie (úsilie preukázať alebo dokázať platnosť tézy) alebo uisťovanie adresáta o pravdivosti obsahu, ktorý sa javí nepravdepodobný, v rozpore s doterajšou skúsenosťou alebo sa vníma ako nepríjemný.

verzatívnosti) a (ii) kauzálnosti (príčina a podmienka). Ako sme ukázali, stanoviť hodnotu heterosémického operátora adverzatívnosti (napr. *a*) možno na základe ikonického, resp. neikonického kódovania udalosti: adverzatívna konjunkcia *a* je operátorom so smerovaním dopredu a zakladá ikonickú reláciu v zmysle postupnosti od konceptuálne primárnej entity, teda propozícii zakladajúcej predpoklad, ktorá je kódovaná v prvej hlavnej vete, ku konceptuálne sekundárnej entite, teda propozícii popierajúcej daný predpoklad, ktorá je kódovaná v druhej hlavnej vete (*otec je policajt, a doma vládne mama*), zatiaľ čo koncesívna konjunkcia *a* je operátorom so smerovaním dozadu a predstavuje neikonickú konštrukciu v zmysle postupnosti od konceptuálne sekundárnej udalosti, teda propozícii s významom neočakávaného následku, ktorá je kódovaná v prvej hlavnej vete, ku konceptuálne primárnej entite, teda propozícii s významom neúčinnnej príčiny, ktorá je kódovaná v druhej hlavnej vete (*doma vládne mama, a otec je policajt*). Neikonicky je kódovaná koncesívna relácia v rámci hypotaktického súvetia, v ktorom je konceptuálne primárna, nezávislá entita (neúčinná príčina) vyjadrená syntakticky závislou štruktúrou (vedľajšou vetou), a konceptuálne sekundárna, závislá entita (neočakávaný dôsledok) sa kóduje syntakticky nezávislou štruktúrou (hlavnou vetou). Neikonickosť koncesívnej hypotaxe je však „vyvažovaná“ vetoslednou realizáciou s anteponovanou vedľajšou vetou, takže ikonické kódovanie udalosti sa nastoľuje na základe sekvenčného princípu. To sa v zhode s kompetenčno-performančnou hypotézou odráža aj v korpusových dátach. Tie ukazujú, že zatiaľ čo hypotaktická štruktúra s anteponovanou vetou (sekvenčne ikonická, a preto kognitívne prístupnejšia) je vysoko frekventovaná, koncesívna parataxa (s neikonickým kódovaním, a preto kognitívne náročnejšia na spracovanie) je v korpuse relatívne málo zastúpená²⁵.

Druhým cieľom bolo opísať zdrojové domény, ktoré slúžia ako východisko pri konceptualizácii sémantickej relácie koncesívnosti, a vysvetliť, ktoré doménovo všeobecné procesy majú v procese konceptualizácie koncesívnosti vplyv na syntaktické kódovanie koncesívnej sémantickej relácie. V súvislosti s postulovaním zdrojových domén sme uvažovali o (i) genetickej motivácii vybraných koncesívnych operátorov, (ii) prípadoch, keď je koncesívny význam „vynútený“ kontextovým okolím v rámci súvetnej štruktúry, (iii) a prípadoch ambiguity spájacích operátorov, ktorá môže byť za istých kontextových podmienok eliminovaná. Všetky tieto tri faktory sú základom heterosémie spájacích operátorov v koncesívnych štruktúrach.

V kognitívnoľingvistických prácach sa predpokladá, že abstraktnejšie domény sú konceptualizované na základe konkrétnejších predstavových schém²⁶. Ako jednu

²⁵ Frekvenčnú distribúciu koncesívnych parataktických štruktúr neuvádzame vzhľadom na heterosémiu parataktických spájacích operátorov. Vychádzame z interpretácie vzorky korpusových dát.

²⁶ Rozhodujúcu úlohu tu zohráva skutočnosť, že ľudské bytosti vstupujú do interakcií so svetom prostredníctvom priestorovej a časovej orientácie, manipulácie s objektmi, percepciou entít, ktoré nás

zo zdrojových domén sémantickej relácie koncesívnosti možno postulovať koncept silovej dynamiky, v rámci ktorého je abstraktná koncesívna doména konceptualizovaná ako silovodynamické pôsobenie dvoch okolností, príčiny a následku, o čom svedčí genetická motivácia vybraných spájajúcich operátorov *napriek tomu, že, navzdory tomu, že* a *nech* s koncesívnym významom. V jazyku silovej dynamiky by sme mohli povedať, že neúčinná príčina sa v prípade štruktúr s príslušnými operátormi konceptualizuje ako antagonista, ktorého silové pôsobenie je menšie ako silové pôsobenie agonistu P. So silovodynamickou doménou súvisí aj prehodnotenie významu krajnej miery, keďže mieru možno chápať ako stupeň silovodynamického pôsobenia dvoch entít. V prípade koncesívnosti sa krajná miera deja konceptualizuje ako nedostatočné silové pôsobenie antagonistu (napriek tomu, že antagonista realizuje dej v krajnej miere, jeho silové pôsobenie na agonistu je neúčinné).

Druhou zdrojovou doménou slúžiacou ako východisko formovania koncesívnej relácie je oblasť kontemporality, ktorej motiváciu možno hľadať v príslušnosti koncesívnosti do kategórie kauzálnych relácií. Časovo paralelné udalosti, resp. sukcesívne udalosti realizujúce sa v tesnej časovej blízkosti možno kauzálné usúvzťažniť ako neúčinnú príčinu a neočakávaný následok na základe mechanizmu aditívnej inferencie (porov. Nebeská, 1976). Práve časová blízkosť dvoch udalostí umožňuje interpretovať ich ako zložky kauzálného nexu. Temporálna genetická motivácia sa spája s prípustkovými operátormi *aj keď, i keď, čo hneď*.

Koncesívny vzťah možno vyjadriť aj konjunkciou *keď*, pri ktorej sa v lexikografických opisoch prípustkový význam nezaznamenáva. V súvetí *Mlčal, keď mal hovoriť*. možno konjunkcii *keď* prisúdiť primárne časový význam, avšak výpovedný kontext motivuje, resp. posilňuje odlišné sémantické čítanie tohto operátora. V konštrukčnej gramatike sa v tejto súvislosti postuloval termín koercia, a to pre také sémantické interpretácie výrazov, ktoré nezodpovedajú štandardnému sémantickému profilu jednotiek²⁷. To, čo spúšťa koncesívnu interpretáciu, je prítomnosť modálneho relátora *mať* s významom slabej cirkumstančnej necesitatívnosti (porov. Ivanová, 2017). Predpoklad sa v prípade vedľajšej vety formuje na základe vonkajších okolností, ktoré regulujú konanie agensa, takže dej sa konceptualizuje ako vhodný, očakávaný („ak mal hovoriť, tak hovoril“), avšak zároveň hodnota slabej necesitatív-

obklopujú, a pohybmi vlastného tela. Pri konceptualizácii udalosti prostredníctvom vetnej štruktúry je základnom kognitívny model činnosti, ktorá vzniká, keď jeden objekt realizuje kontakt s iným objektom, pričom tento kontakt sprevádza transfer energie. V kognitívno-lingvistických teóriách sa v tejto súvislosti postuloval kognitívny model tzv. biliardovej gule, porov. Langacker, 1987 (pozri bližšie Kyseľová – Ivanová, 2013), resp. silovodynamická teória L. Talmyho (1988).

²⁷ Ako prípady koercie sa v teoretických prácach analyzovali najmä nezhody týkajúce sa sémantiky počítateľných a nepočítateľných (látkových) substantív, ďalej nezhody týkajúce sa aspektuálnej sémantiky (aspektuálna koercia) a argumentovej štruktúry (argumentová koercia), porov. napr. Michaelis (2004).

nosti pripúšťa neúčinnosť tohto predpokladu („mlčal“). Modálny relátor teda funguje ako koerčný „spúšťač“ alternatívnej interpretácie a interpolačný mechanizmus významu koncesívnosti.²⁸

Podobne možno o koercii uvažovať v súvislosti s konštrukciou *aký je ADJ, taký je ADJ*, ktorá má primárne status ekvatívnej korelatívnej konštrukcie (syntakticky plní vedľajšia veta funkciu adverbálnej vety miery). Koerčným spúšťačom je v tomto prípade čiastočná opozitnosť adjektív, ktoré vystupujú ako komponenty danej konštrukcie. Z hľadiska konceptualizačných procesov ide o spôsob vyriešenia sémantického konfliktu (postulovanie zhody medzi parciálne opozitnými jednotkami) medzi významom konštrukcie (ekvativnosť) a lexémami, ktoré obsadzujú otvorené miesta v tejto konštrukcii (adjektíva s čiastočne protikladným významom).

V prípade ekvatívnych korelatívnych konštrukcií, ktoré sú východiskom formovania koncesívnych korelatívnych konštrukcií, mapujeme aj preferovaný vetosled, ktorý je podmienený sémantickými špecifikami konštrukcií. Vetosled C1C2 je možné explikovať na pozadí sekvenčnej ikonickosti kódovania propozícií s funkciou protasis a apodosis v konštrukciách s významom temporálne sukcesívnych dejov. Neikonické kódovanie C2C1, preferované v konštrukciách s významom časti a celku, je zasa možné explikovať na základe konceptu tzv. prototypického hovoriaceho, resp. percepčnej salientnosti. Ak sa neikonické kódovanie objaví v iných typoch štruktúr, jeho použitie možno vysvetliť na pozadí pragmatického princípu (najmä na základe aktuálneho členenia výpovede). V slovenčine má navyše vetosledný model C2C1 spájací operátor interponovaný do vnútra štruktúry C2. Jedným z možných vysvetlení je, že v tomto prípade ide o uplatnenie kompetenčno-preferenčného princípu kódovania, ktoré predpokladá variantné kódovanie konštrukcie z dôvodov jej odlišenia od štruktúry preferovanej konštrukcie, čo umožňuje ľahšie kognitívne spracovanie nepreferovanej a frekvenčne menej zastúpenej konštrukcie.

Do tretice možno v súvislosti so zdrojovými doménami koncesívnosti uvažovať o príbuzných sémantických reláciách v rámci suprakatégorie kauzálnosti (príčinné, podmienkové a prípustkové vzťahy), pri ktorých možno postulovať ambiguitu spájacích operátorov. Ambiguita sa vzťahuje jednak na podmienkovo-prípustkové štruktúry (spájacie operátory *aj keď*, *i keď*) a prekrývanie významov koncesívnosti a určenia irelevantných okolností (spájacie operátory *či – alebo*, *nech – alebo*). Ambiguita podmienkovo-prípustkových operátorov môže byť kontextovo eliminovaná v prospech koncesívneho významu (porov. *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý.* → *Chcela sa s ním porozprávať, aj keď by bol opitý – a ja viem, že bol.*).

²⁸ V teórii modálnosti sa pri výklade sémantiky modálnych operátorov pracuje s komponentom „očakávanie“, keďže lingvistické výrazy modálnosti sa primárne vzťahujú na zmeny vo svete prostredníctvom akcií, ktoré sa založené na sociálnych silových reláciách medzi účastníkmi komunikačnej interakcie, porov. Winter – Gärdenfors (2008).

Prekrývanie sémantických relácií koncesívnosti a určenia irelevantných okolností je dané konceptuálnou blízkosťou neúčinnnej príčiny a irelevantnej okolnosti. Hranicu medzi koncesívnosťou a určením irelevantnej okolnosti možno postulovať na základe toho, že v prípade irelevantnej okolnosti sa kódujú oba krajné póly (napr. veľká a malá miera deja), porov. *Podporovali ho, nech sa usiloval viac alebo menej.*, resp. sú oba tieto krajné póly obsiahnuté v sémantike operátora, ktorý okrem významu irelevantnej okolnosti v sebe inkorporuje aj sému ľubovoľnosti, porov. *Podporovali ho, nech sa usiloval akokoľvek.* → *Podporovali ho, akokoľvek sa usiloval.*, zatiaľ čo v prípade prípustky sa kóduje len jeden zo spomínaných krajných pólov (napr. malá miera deja), porov. *Podporovali ho, aj keď sa usiloval veľmi málo.* Práve štruktúry s explicitným vyjadrením dvoch krajných pólov okolnosti vzťahujúcej sa na príslušný dej (týkajúcich sa spôsobu realizácie deja, vôle realizovať dej a pod.) sú východiskom formovania juxtaponovaných konštrukcií, ktoré sme ilustrovali prostredníctvom názvu tejto štúdie, porov. *Láska-neláska, idú zlé časy.* Fungovanie juxtaponovaných konštrukcií s koncesívnym významom sa opiera o tzv. pragmatické posilnenie, ktoré operuje na inferenčnej (koncesívny význam konštrukcie adresát inferuje na základe jej formálneho ustrojenia) aj implikačnej rovine (autor použitím konštrukcie signalizuje existenciu predpokladu, že adresát spochybnil alebo spochybnil schopnosť konzekventa odolávať, vzpierať sa očakávaniu vychádzajúcemu z platnosti antecedenta).

Literatúra

- BYBEE, J. L.: Language, Usage and Cognition. Cambridge: Cambridge University Press 2010. 262 s.
- BYBEE, J. L.: Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. In: The Oxford Handbook of Construction Grammar. Eds. Th. Hoffmann – G. Trousdale. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 49 – 69.
- DE CUYPERE, L.: Limiting the Iconic: From the Metatheoretical Foundations to the Creative Possibilities of Iconicity in Language. Vol. 6. Amsterdam: John Benjamins 2008. 286 s.
- DANCY, J.: Introduction to Contemporary Epistemology. Oxford: Blackwell 1985. 259 s.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z. – GREPL, M.: Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Praha: Academia 1987. 746 s.
- DI MEOLA, C.: Zur Definition einer logisch-semantischen Kategorie: Konzessivität als ‘versteckte Kausalität’. In: Linguistische Berichte, 1998, roč. 175, s. 329 – 349.
- GIVÓN, T.: Functionalism and grammar. Philadelphia: John Benjamins 1995. 486 s.
- GOLDBERG, A.: Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press 1995. 265 s.
- GOLDBERG, A.: Constructions: a new theoretical approach to language. In: Trends in Cognitive Sciences, 2003, roč. 7, č. 5, s. 219 – 224.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- HARRIS, M.: Concessive clauses in English and Romance. In: Clause combining in grammar and discourse. Eds. J. Haiman – S. Thompson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins 1998, s. 71 – 100.
- HASPELMATH, M. & the Leipzig Equative Construction Team: Equative constructions in world-wide perspective. In: Similitative and Equative Constructions: A Cross-linguistic Perspective. Eds. Y. Treis – M. Vanhove. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins 2017, s. 9 – 32.

- HAWKINS, J. A.: *Efficiency and Complexity in Grammars*. Oxford: Oxford University Press 2004. 322 s.
- HOFFMANN, T.: *English Comparative Correlatives: Diachronic and Synchronic Variation at the Lexicon-Syntax Interface (Studies in English Language)*. Cambridge: Cambridge University Press 2019. 259 s.
- HOPPER, P. – TRAUGOTT, E. C.: *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press 1993. 276 s.
- HORSCH, J.: Vidíš tým lepšie, čím bližšie sa pozeráš. Slovak comparative correlative CC' constructions from a construction grammar perspective. In: *Jazykovedný časopis*, 2020, roč. 71, č. 1, s. 25 – 40.
- HRUBANIČOVÁ, I.: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 1. časť. In: *Kultúra slova*, 2020, roč. 54, č. 6, s. 321 – 327.
- HRUBANIČOVÁ, I.: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 2. časť. In: *Kultúra slova*, 2021, roč. 55, č. 2, s. 65 – 75.
- IVANOVÁ, M.: *Syntax slovenského jazyka*. 2. uprav. a dopln. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 283 s.
- IVANOVÁ, M.: *Modálnosť a modálne verbá v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 310 s.
- IZUTSU, M. N.: Contrast, concessive, and corrective: Toward a comprehensive study of opposition relations. In: *Journal of Pragmatics*, 2008, roč. 40, č. 4, s. 646 – 675.
- KALLERGI, H.: The Role of Repetition in the Rise of Concessivity. In: *Selected papers on theoretical and applied linguistics*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 319 – 334.
- KARLÍK, P.: *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova univerzita 1995. 135 s.
- KARLÍK, P.: Príslovečné určenie prípusťky. In: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/> Príslovečné určenie prípusťky [cit. 3. 5. 2021].
- KESSELOVÁ, J.: Operátory na rozširovanie a rozvíjanie výpovede. In: *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 326 – 386.
- KESSELOVÁ, J.: Operátory prípusťkového vzťahu v súčasnej písanej slovenčine. In: *Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej*. Eds. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 208 – 219.
- KORTMANN, B.: *Adverbial Subordination. A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages (Empirical Approaches to Language Typology, 18)*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter 1997. 448 s.
- KÖNIG, E.: Concessive Connectives and Concessive Sentences: Crosslinguistic Regularities and Pragmatic Principles. In: *Explaining Language Universals*. Ed. J. A. Hawkins. Oxford, New York: Basil Blackwell Ltd. 1988, s. 145 – 166.
- KÖNIG, E. – SIEMUND, P.: Causal and concessive clauses: Formal and semantic relations. In: *Cause-Condition-Concession-Contrast, Cognitive and Discourse Perspectives*. Eds. E. Couper-Kuhlem – B. Kortmann. New York: Mouton de Gruyter 2000, s. 341 – 360.
- KRÁLIK, L.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopln. a uprav. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KYSELOVÁ, M. – IVANOVÁ, M.: *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 247 s.
- LANGACKER, R. W.: *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press 1987. 540 s.
- MICHAELIS, L. A.: Type shifting in construction grammar: An integrated approach to aspectual coercion. In: *Cognitive Linguistics*, 2004, roč. 15, č. 1, s. 1 – 67.
- NEBESKÁ, I.: K negaci v souvětích příčinné povahy. In: *Slovo a slovesnost*, 1976, roč. 37, č. 4, s. 291 – 307.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: *Kapitoly z lexikológie (lexikálna syntagmatika a viacсловné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 251 s.

- OLOŠTIAK, M. – MICHÁLKOVÁ, M.: Slovtovorná motivácia a frazeologická motivácia. In: Kvalitívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015, s. 729 – 752.
- Omnia Slovaca III Maior (2021): Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Dostupné na: <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html>.
- ROSÁRIO, I. C.: Juxtaposed concessive constructions: a usage-based functional analysis. In: Acta Scientiarum. Language and Culture, 2015, roč. 37, č. 2, s. 145 – 155.
- RUŽIČKA, J.: Prípustkové a krajnopodmienkové súvetie. In: Kultúra slova, 1974, roč. 8, č. 5, s. 149 – 157.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.
- Slovník slovenského jazyka. A – K. [1. zv.]. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 815 s.
- SOKOLOVÁ, J.: Koncesívnosť v súčasnej ruskej lingvistike. In: Jazykovedný časopis, 2016, roč. 67, č. 1, s. 53 – 72.
- SWEETSER, E.: From Etymology to Pragmatics Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge: Cambridge University Press 1990. 174 s.
- TALMY, L.: Force dynamics in language and cognition. In: Cognitive Science, 1988, roč. 12, č. 1, s. 49 – 100.
- WINTER, S. – GÄRDENFORS, P.: Linguistic Modality as Expressions of Social Power. In: Nordic Journal of Linguistics, 2008, roč. 18, č. 2, s. 137 – 165.